

Da550

LIMBILE SEMITICE

SCHIȚĂ ISTORICĂ-LINGUISTICĂ

DE

MARIU ȘAINEANU

Dr. phil., Diplomat al Școalei de limbi orientale din Paris.

Asiriana-Aramea (Chaldaica, Siriaca și Neo-Siriaca)
Feniciana-Ebraica-Samaritana-Araba-Etiopiana-
Amharica etc. Dialecte Semito-Africane

BUCURESCI

LITO-TIPOGRAFIA **CODREANU & SAVOIU**, CALEA 51, No. 5.
1895

LIMBILSEMITICE

SCITIA HISTORICOLINGUISTICA

MANU BAINANTU

Dr. phil. Dissertation an der Universität die Phil.

Armenisch (Gegensatz, Sprache der Armenier)
Frische Sprache - Armenisch - Armenisch
Armenisch etc. Dialekte Armenisch

LEBODZELI

Leipzig, Druck und Verlagsanstalt der Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Au savant orientaliste

Monsieur Socin

Hommage de Canten

24 août 1895.

LIMBILE SEMITICE

SCHIȚĂ ISTORICĂ-LINGUISTICĂ

DE

MARIU ȘAINEANU

Dr. phil., Diplomat al Școalei de limbi orientale din Paris.

Asiriana-Aramea (Chaldaica, Siriaca și Neo-Siriaca)
Feniciana-Ebraica-Samaritana-Araba-Etiopiana-
Amharica etc. Dialecte Semito-Africane

BUCURESCI

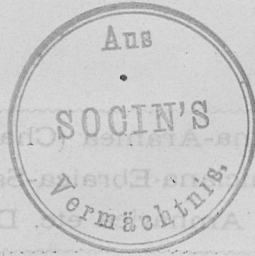
LITO-TIPOGRAFIA **CODREANU & SAVOIU**, CALEA RAHOVEI, No. 5.
1895

LIMBILE SEMITICE

SCITIA ISTORICA-LINGVISTICA

MARIU SAINIARU

Extras din Anuarul pentru Israeliti sub directia d-lui M. Schwarzfeld
anul XVII, 1895, pg. 1-49.

BUCCURESCI

LITOPOGRAFIA COBZEANU & SAVOIU CALA BAHUYEL No. 5
1898

LIMBILE SEMITICE

ASIRIANA. ARAMEA (CALDEA, SIRIACA SI NEO-SIRIACA).
FENICIANA. EBRAICA. SAMARITANA. ARABA. ETIOPIANA. AMHARICA, ETC.
DIALECTE SEMITO-AFRICANE

de

MARIU ȘĂINEANU

Dr. Phil., Diplomat al Școlii de limbi orientale din Paris

Pără la începutul secolului de față linguiștii susținuse, că toate limbile au o origină comună și că limba primitivă din care s'au derivat toate celelalte, este limba ebraică. Sute de volume, publicate în acest scop, n'au dat însă nici un rezultat satisfăcător, ci dinpotrivă, au făcut să vegeteze și mai mult știința limbei. Mai târziu, cu descoperirea limbei sanscrite, toate aceste ipoteze netemeinice se sfârșimă și o campanie linguiștică începu în favoarea acestei limbi, în jurul căreia se și grupă un mare număr din limbile europene. Din acel minut, limba ebraică cade de pe piedestalul, pe care fusese înălțată, și importanța ei se limitează numai în domeniul familiei semitice.

Pentru a dovedi adevărata afinitate a limbilor, simpla asemănare de cuvinte nu mai satisfăcea pe nimeni, ea trebuia determinată după fapte gramaticale. Urmând cu rigurozitate metoda de observațiune, Bopp. reuși a face sinteza științei limbei și a fonda gramatica comparată.

Una din descoperirile cele mai marcante, realizate de gramatica comparată este, că dezinențele gramaticale au fost la început cuvinte independente, cari sau aglutinat mai târziu, la finele altor cuvinte, ce aveau să fie modificate de ele, și că aceste dezinențe, cât și cuvintele de cari s'au lipit, au trebuit să fie în stare monosilabică în epoca formațiunei limbilor. Cu alte cuvinte, graiul a trebuit să fie monosilabic la începutul său, că dela această stare de *monosilabism*, când fraza era o simplă urmare de monosilabe, limbile au trecut la starea de *aglutinare*, când unele rădăcini, pierzând în-

dependența lor izolată, au devenit niște simple sufixe sau prefixe, cari s'au aglutinat, adică alipit de celelalte rădăcini, formând vorbe mai mari; că, înșfârșit, dela această stare de aglutinare, limbile au trecut la a treia fază, la *flexiune* și au devenit limbă flexionare, adică când rădăcina, prin diversele schimbări ale formei ei, căpătă facultatea de a exprima raporturile, ce afectă cu cutare altă rădăcină.

Această diviziune morfologică a limbilor, bazată pe forma cuvintelor, adică pe felul în care se combină rădăcinile și în chipul cum ele se grupează și se unesc pentru a exprima și coordona ideile ce reprezintă, a luat repede locul clasificățiunii etnografice, reprezentată de Hervas, Adelung și Balbi, anunțată de Humboldt și precizată de Schlegel și Pott; ea fu aplicată și la cele două mari sisteme de limbă, sistemul indo-european și sistemul semitic, și se găsi, că amândouă aceste sisteme, au eșit din același leagăn, unde au fost sub forma unei limbă rudimentare monosilabice și că ele s'au depărțit înaintea dezvoltării rădăcinilor și înaintea ivirii gramaticii, adică după perioada de aglutinare, pe care au străbătut-o laolaltă, așa că fiecare și-a format aparte, un mecanism gramatical deosebit. Savanți ca Ewald, Lepsius, Benfey, Keil, Bunsen, Kunik și până la un punct Burnouf împărtășiră această ipoteză, care deschidea științei limbii orizonturi vaste și mărețe.

De altă parte însă Renan¹⁾ și Whitney²⁾, combătură această ipoteză, susținând că flexiunea semitică este cu totul deosebită de flexiunea indo-europeană și, că prin urmare nu e permis a se deriva cele două sisteme unul din altul, precum nici amândouă dintr'un sistem comun. Deosebirea este prea isbitoare pentru a ne gândi la o apropiere între aceste două sisteme de limbă.

La rândul său, d. Noeldeke, distins orientalist, admite trecerea ambelor sisteme pe căi diferite dela aglutinare, pe care au parcurs-o laolaltă, la starea flexionară, dar e de părere, că aceste limbă despărțindu-se, s'au deosebit într'atâta unele de altele prin structura lor internă, ca și prin cea externă, că orice comparație între ele devine zadarnică³⁾.

În timpul de față, o școală nouă, reprezentată prin Sayce, Raoul de la Grasserie și alții, a combătut clasificățiunea morfologică, adică de trecerea succesivă a graiului prin cele trei faze diferite, sub cuvânt, că niciodată o limbă n'a trecut dela monosilabism la

1) Renan, *Histoire comparée des langues sémitiques*, liv. V, chap. II,

2) Whitney, *Language and the Study of Language*, London 1870, p. 300, ap. Hovelague, *la Linguistique*, pag. 204.

3) Noeldeke, *Orient und Occident*, Goettingen 1863, t. II, p. 375.

aglutinare, precum nici dela aglutinare la stare flexionară, că chineza a fost și a rămas limbă monosilabică, turca limbă aglutinantă, iar sistemul semitic și cel indo-european au fost și au rămas flexionare. Și atunci a recurs la o diviziune morfologică mai comprehensivă, bazată pe gradul de perfecțiune a expresiunii lingvistice și formulată de R. dela Grasserie în trei procederi ⁴⁾: procederea de expresiune imperfectă, de ordine *sintactică*, realizată prin poziția vorbelor între ele; procederea de expresiune completă, de ordine *morfologică*, realizată cu ajutorul unor particule sau elemente secundare externe, alipite sau contopite cu elementele principale; însfârșit procederea de expresiune perfectă, de ordine *fonetică*, realizată prin modificarea internă a vocalei radicale, așa cum ea se săvârșește mai ales în limbile versionale sau semitice, în cari fenomenul constituie particularitatea cea mai marcantă.

Această școală dar, departe de a admite trecerea consecutivă a limbilor prin cele trei stări succesive, adică monosilabism, aglutinare și flexiune, acordă fiecărui sistem de limbă una din cele trei stări morfologice.

Fie că ambele sisteme au trecut prin cele trei stări succesive, fie că ele s'au dezvoltat aparte în procederea lor perfectă, de ordine fonetică, deosebirea între ele e atât de fundamentală, că orice comparație e curat zadarnică. Această deosebire nu se năruiește numai la formațiunea externă, ci atinge și structura internă, cu toate că ambele sisteme sînt flexionare; dar tocmai această flexiune nu e aceeași la amândouă. Din câteva puncte numai, ce vom indica mai la vale, se va convinge orișicine că de imposibile rămân încercările acelora, cari tind a dovedi o origine comună pentru aceste două familii de limbă deosebite.

Mai întâi, caracteristica principală a semitismului constă în *trilateralitatea* rădăcinei, adică rădăcina unui cuvânt e totdeauna formată din trei litere, totdeauna consunante, cari formează scheletul cuvântului. Pentru a da viață acestui schelet, pentru a da cuprinsului sec al rădăcinei varietatea ideei, Semiții s'au servit, în mod fictiv, de o serie de vocale, cari n'au fost fixate, sub formă de semne convenționale, decât foarte târziu, lipsa lor fiind suplinită de memorie. Dacă trecem la familia indo-europeană, găsim că rădăcina este variabilă, adică compusă din consunante și vocale, iar numărul lor e nehotărît; ea e perfect pronunțabilă și sonoră, de vreme ce în limbile semitice e mută, un fel de su-

4) Lazăr Șăineanu, Raporturile între Gramatică și Logică, Buc. 1891, p. 106 și 113.

flu muzical, care pătrunde vorba. De o parte avem o formă plastică, externă, materială, vizibilă și evidentă, de alta o formă internă, consunantică, imaterială, un fel de șoaptă sașă culoare tonică.

În limbile semitice găsim un număr mare de sunete *gutturale*, pe care organele noastre nu le pot reproduce, și cari sint particulare acestor limbi. Verbul n'are de cât două timpuri, ce nu corespunde a lor noastre, dar Semiții au o mulțime de forme, prin cari trec acest verb, pentru a da ideei toate nuanțele posibile, forme cari dau o mare bogăție expresiunii și pe cari limbile noastre sărace le ignorează cu desăvârșire. În schimb limbile indo-europene au și genul *neutra*, care lipsește limbilor semitice.

În aceste din urmă limbi, *pronumele personal*, când exprimă complimentul drept și când slujește de pronume posesiv, are facultatea de a se prescurta în un sufix, care se leagă de numele complinit sașă de verb. Tot în aceste limbi avem și un caz particular, numit *status constructus*, necunoscut limbilor indo-europene, pentru a exprima raportul genitivului și care joacă un rol însemnat în familia semitică.

Formațiunea prin prefixare și suffixare este proprie ambelor sisteme de limbi, dar agregarea de afixe peste afix, formarea derivativelor din derivative, particulare limbilor indo-europene, sint necunoscute limbilor semitice. De aci și provine aproape, am putea zice, uniformitatea acestor limbi.

Pe de altă parte, formațiunea internă, care rezultă din schimbarea vocalelor, cu desăvârșire străină sistemului indo-european, este o caracteristică, de cea mai mare importanță, a întregii familii semitice. «Subtilitatea și fineța acestei formațiuni interne a semiților e extraordinară, zice d. Steinthal, și în această privință ei întrec toate popoarele din lume. S'ar zice o onomatopee, dar mult mai rafinată decât cea obișnuită, ea se resfringe și asupra coprinsului sensului și e ca un fel de pictură vocalică¹⁾. Acest proces linguistic, îl constatăm mai ales la verbe, unde cu schimbarea vocalelor, putem determina forma transilivă și intransitivă, activă sau pasivă, modurile, iar la substantiv cazurile și numărul.

În sfârșit, în ce privește semnificațiunea rădăcinelor, din punctul de vedere lexicografic, limbile semitice diferă cu totul de limbile indo-europene, măcar că un mare număr de cuvinte, mai ales onomatopee, comune ambelor sisteme, parcă derivă din același izvor. În realitate, originea lor e diferită, căci se poate foarte

1) Dr. H. Steinthal, Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues, Berlin 1860 pag. 246.

bine ca două popoare deosebite să fi avut, în epoca primitivă a grafului, din punctul de vedere semantic, niște limbi asemănătoare, dar aceste limbi sînt din punctul de vedere gramatical cu totul diferite.

Totul, cum vedem, contrazice originea comună a ambelor sisteme de limbi: structura limbei, fonologia, concepțiunea gramaticală, caracterul lexic, afară numai, zice Sayce, dacă am admite o minune psihologică; prin care același spirit să fie capabil a da naștere la două lucruri așa de contrare ca concepțiunea verbului la Arieni și la Semiți. De altă parte, în timp ce leagănul Arianelui îl găsim în Hindu-Kuș, manifestațiunile cele mai vechi ale limbilor semitice se produsă încontestabil în deșerturile Arabiei de nord. Teoria centrelor comune cade dar la primul pas⁶⁾.

Acestea sunt, pe scurt, diferențele mai însemnate dintre aceste două sisteme de limbi, vom reveni mai pe larg asupra lor, când le vom trata pe fiecare la locul său, în studiul de față.

I

Prin *limbi semitice* se înțelege o familie de limbi, al cărei leagăn a fost partea sud-vestică a Asiei, cuprinsă între marea Mediterană, lanțul munților Taurus, Tigru și mările dinprejurul peninsulei arabe, adică Siria, Mesopotamia cu Asiria și Babilonia. Arabia, Palestina cu Fenicia și chiar Africa nordică. Filologii din secolele trecute dăduse acestor limbi numele de limbi *orien'ale*, termen, cum se vede, vag și nesuficient, din momentul ce toate popoarele Asiei au fost explorate de către Europei, iar limbile lor scoase la lumină și botezate tot cu acest nume, deși ele nu aparțin familiei semitice.

Denumirea cea dintâia fu însă preferată, măcar că ea nu satisfăcea pe deplin. Astfel nu toate popoarele, a căror limbă a fost clasată în familia semitică, se coboară din Sem, bunioară *Fenicienii*, cari se trag din Cham, deși au vorbit o limbă semitică, cum ne o arată «Geneza», în cap. X. De altă parte, popoare, cari, după același capitol, se coboară din Sem, bunioară *Elomiții și Lidienii*, au vorbit o limbă nesemitică.

Din această cauză, unii filologi au și fost de părere a se da acestor limbi numele de *sirio-arabe* sub cuvânt, că ele se află răspândite pe teritoriul dela coastele Feniciei până la extremitatea sudică a Arabiei. Acest termen însă n'a fost admis, de oarece

6) Sayce, Principes de philologie comparée, trad. franc., Paris 1884, pag. 80—87

cel de *limbă semitică*, luat ca simplu termen convențional, este cel mai exact și poate foarte bine subsista.

Familia de limbi semitice a fost împărțită în trei grupe principale: grupul nordic cu dialectul *asirian* și dialectele *aramaice* (*chaldea, siriaca și neosiriaca*); grupul mijlociu cu dialectele *feniciana* (decă și *cartagineza*), *ebraica* și câteva subdialecte; și înfine grupul sudic, compus din două dialecte, *himiarit* și *koreișit*, cari, aș dat naștere la două limbi, *etiopiană* și *araba*. În această clasificare n'am menționat decât dialectele importante, trecând cu vedere peste subdialectele născute din ele, și de care vom avea ocaziunea să pomenim în studiul nostru.

Alți filologi, nemulțumiți cu această clasificare în trei grupe, dealminteri foarte rațională, și care astăzi este generalmente admisă aș, căutat să le reducă la două grupe, confundând grupul nordic și cel mijlociu într'un singur grup.

Clasificarea acestor limbi n'a oferit niște dificultăți atât de mari ca clasificarea limbilor indo-europene, dialectele semitice, prezintând între ele o asemănare mai isbitoare, așa că s'a putut zice despre diferitele dialecte semitice, că ele nu sînt mai îndepărtate unele de altele ca diferitele limbi ale aceleași ramure din familia indo-europeană, bunioară limbile slavice, latine, etc.

Este foarte greu a se da o caracteristică adevărată a limbilor semitice. Caracteristica ce a dat-o Renan în monumentală sa *Histoire des langues sémitiques*, e mai mult opera unui stilist admirabil, a unui cugetător profund, dar îndrăzneț, de cât a unui cercetător sincer și cumpătat. În definitiv, el conchide, că caracterul isbitor al familiei limbilor semitice constă în unitatea și simplitatea lor, în slăbiciunea espresiunii lor și în uniformitatea ce zărește în toate scrierile lor, uniformitate ce se resimte și în graiul, precum și în toate manifestările lor cele mari.

Această uniformitate însă, departe de a fi funestă sistemului de limbă semitică, a contribuit să le dea o formă neperitoare, imobilă, dar măreață și impunătoare prin imobilitatea lor milenară.

În primul rând, cauza cea mare, în care rezidă această uniformitate, o găsim în trilateralitatea rădăcinii semitice. Dela început, rădăcina semitică s'a prezentat sub forma a trei litere, toate consonante, sub o formă materială, chimică, stabilită și neschimbătoare. Iată uniformitatea: Nică o rădăcină nu poate avea mai mult de trei consonante. Dacă dăm și peste unele rădăcini quadrlitere, să nu uităm, că ele nu sînt decât niște simple redu-

blări, cari, în mare parte, exprimă onomatopee, redublări ale unor rădăcini bilitere primitive. Tocmai existența a câtorva rădăcini primitive bilitere (adică monosilabice) a făcut să se creadă, că limbile semitice au fost monosilabice la originea lor, dar că atunci nu aveau încă caracterul lor semitic ⁷⁾. Dar acestea sînt pure utopii și în procesul dezvoltării în chestie plutește încă întunericul nașterii.

Să nu ne înșelăm însă. Caracterul semitismului e trilateralismul. «A admite, zice d. Sayce, că a eșit dintr'o stare de lucruri diferită, ar fi să admitem posibilitatea unei transformări mentale, contrarie tuturor experiențelor psihologice. Cuvintele așa zise bilitere sînt sau rezultatul alterațiunii fonetice, sau încă, cum o putem proba astăzi, niște cuvinte împrumutate, iar cele concave vor fi fost trilitere la început» ⁸⁾.

Rădăcina astfel constituită din consunante nu ne dă decât scheletul cuvântului, cuprinsul sec și vag al unei idei; când yrem să știm însă, dacă rădăcina e substantiv sau altă parte de cuvânt sau în ce relațiune stă cu celelalte părți ale frazei, acest secret numai vocalele ni-l pot spune. Consunanta ne arată materia brută, vocala ne arată variațiunea acelei materii, puterea ei de viață; în consunante rezidă partea lexicală pură a limbei, în vocale, partea ei vitală, gramaticală. În aceasta rezidă a doua cauză a uniformității limbilor semitice. Să luăm un exemplu: În limba arabă rădăcina consunantică *q t l*, cu sensul vag de a «omorî», dă cu ajutorul vocaielor *qatala* «el a omorî», *qatila* «el fu omorî» *qatl* «omorîtor», *qill* «dușman», etc.

În această privință, limbile semitice au procedat cu o regularitate mai mare la formațiunea cuvintelor sau nuanțelor decât limbile indo-europene, căci ele n'au nevoie ca aceste limbi de dezinențe și de compunerii nouă, ci fiecare rădăcină dă naștere la un imens număr de cuvinte, cari derivă pur și simplu din diversele schimbări de vocale, în timp ce consunantele rămân neschimbate. În această importanță, ce are vocala în modificațiunile ei diverse, consistă mai ales vastul simbolism gramatical al limbilor semitice.

De aceea chiar, ținta unei gramatici comparate a acestor limbi, n'ar trebui să se mărginească a explica modul de derivațiune, prin prefixare sau sufixare, care e mai recent și pe care îl au în comun cu limbile indo-europene, ci de a determina serviciul ce l-au

7) Chavée, *Les langues et les races*. Paris 1862. pagina 44; Renan, *Op. cit.*, liv. I, chap. III, Steintal, *Op. cit.*, pagina 243 și 246; Delitsch, *Studien über Indogermanisch-semitische wurzelverwandschaft*, 1873.

8) Sayce, *op. cit.*, pag. 66—67.

adus diversele vocale, dând astfel numelui constituit cutare sau cutare caracter, și a găsi cauzele acestui mare proces lingvistic. O asemenea gramatică comparată a limbilor semitice încă nu există. Aparițiunea ei ar descoperi toate tainele evoluțiunii acestor limbi flexionare și ar reconstitui trăsurile lor generale primitive.

Procesul acesta lingvistic, am spus, îl constatăm mai ales la verbe. Să luăm ca exemplu câteva verbe arabe, limba arabă fiind tipul cel mai pur și mai bine conservat din limbile semitice. Verbul *kataba* cu înțelesul de «a scrie» e la forma transitivă, verbele *fariha* «a fi vesel», *hasuna* «a fi frumos» sint la forma intransitivă, *kutiba* e forma pasivă dela *kalaba*. Din aceste schimbări, unii filologi au voit să tragă reguli, dar aceste reguli au rămas în stare de ipoteze ingenioase. Și anume din variațiunea vocalei mijlocii (v. *fariha*), ei au voit să determine forma transitivă sau deosebirea între verb și substantiv; din variațiunea vocalei prime (v. *kutiba*), ei au voit să determine forma pasivă, care se resfringe și asupra substantivului (*malaka* «a domni», *malkun* «rege», *mulkun* «domnie», *milkun* «res possessa»). Și dacă vocala mijlocie însemnă puterea verbală și tranziția sau repaosul, iar vocala primă forma activă și pasivă, a treia vocală exprimă modurile, precum și cazurile la sfârșitul substantivului; ele corespund chiar în cercurile lor opuse. Nominativul corespunde indicativului, amândoi reprezentați prin *u*; genitivul subjonctivului, exprimat prin *a*. Modul jusiv însemnă poftire, condiție și chiar independență și este caracterizat negativ, prin lipsa de vocală la a treia consonantă, de vreme ce modul energetic are terminațiunea *anna* sau *an* și însemnă siguranța ⁹⁾.

Dacă trecem la substantiv, găsim *pluralele sparte*, iarăși un rezultat al schimbării vocalelor, adică cuvântul trecând dela singular la plural, suferă o schimbare profundă, bazată pe niște reguli dealminteri foarte vagi. Bunișoră substantivul arab *qantayy^{un}* (pod) face la plural *qanatiy^{un}* (poduri). Cum vedem, aci, ca și la verbe, rădăcina consonantică trilateră *q n t* rămâne imobilă, numai vocalele se schimbă. Cauzele acestui mecanism însemnat, pe cât de ciudat, n'au fost încă găsite, deși mulți orientaliști între cari mai ales Paul de Lagarde și Stanislas Guyard s'au trudit zadarnic a aduce o soluție hotărîtoare acestei grele probleme lingvistice. Acest mecanism, însă, al pluralelor sparte, e propriu numai

9) Steintal, op. cit., pag. 250.

limbei arabe și etiopene, adică grupului sudic, dar e rar întrebuințat în aramea și deloc în ebraica. Ebraica obișnuiește un plural regulat, format prin adăugirea unei terminațiuni la singular. Formațiunea internă, după natura și însemnarea ei, aparține mai curând de domeniul cuvântului și exprimă colectivitățile. *Abdun* «servitor» are un plural regulat *abduna* «servitori și un plural spart *abidun*, care arată mai mult o colectivitate «servitorime», de cel mult zece indivizi.

Tot din simpla schimbare virtuală a vocalelor scurte, sau din inserarea celor lungi, sau înfine din adăugirea unor conșunante servile ca *m*, *n*, *s*, *t* la începutul rădăcinei, verbul dă naștere substantivului, contrar limbilor indo-europene, în care substantivul dă naștere verbului. Ex. substantivul arab *mamlakatun* «regat» (dela *malaka* «a domni») sau ebraicul *meliha* «regat» dela *malah* «a domni».

Insfârșit, limbile semitice sînt foarte sărace în particule, adică acele mici organisme ale vorbirii, cari leagă pe nesimțite frazele între ele și cari sînt de o varietate nesfîrșită în limbile indo-europene. Arta de a combina diferitele părți ale vorbirii, construcția bogată a frazelor, periodul luxos și meșteșugit, stilul înfine așa cum îl înțelegem noi, lipsește cu desăvârșire Semiților. Cîteva particule numai și mai ales conjucția *ua*, (și), constituie tot mecanismul frazeologic în aceste limbi. Fiind imposibile pentru varietate, forma expresiunii lor rămânînd vecinic aceeași, ele au devenit incapabile de abstracțiune și de metafizică, cari sînt apanagiul limbilor indo-europene. Sentimentul unității și al uniformității s'a conservat de Semiți până și în graiul lor, căruia au dat o formă vecinică, simplă dar măreață și neschimbătoare. Departe de a se perde în negura unor gândiri abstracte și metafizice și de a-și îmbrăca gândirile sale în o formă ideală și netangibilă, Semitului îi a plăcut mai bine să se plimbe într'o lume adevărată, să meargă *terre à terre* cu ideile sale și să nu caute în totdeauna decât realitatea și simplitatea. Acest realism a fost una din cauzele multiple de forță și de rezistență pentru rasa semitică. El s'a manifestat la ei în limbă, în credință și până și în scrierea lor.

În scriere, la marea parte din limbile semitice, alfabetul nu exprimă decât conșunantele, adică partea materială, chimică constantă și vecinică a organismului vocal. Vocalele, ca simple instrumente cari serviau a da cuvintelor constituite din conșunante culoarea tonică, puterea de viață necesară, au fost socotite ca netrebuincioase, memoria practică a Semiților putînd foarte bine să le ghiciască la nevoie. Oare în ziua de astăzi, necesitățile cotidi-

ane nu fac pe Engleji a'și mânca, cel puțin în vorbire, aproape întreg aparatul vocal? Vocalele, în limbile semitice, n'au fost fixate prin scris decât foarte târziu, sub formă de semne convenționale puse deasupra sau dedesubtul consunantelor, și aceasta cu intenția de a păstra intact pentru posteritate cărțile sacre din diversele limbi semitice, eșite din uzul general și reduse la starea de limbi moarte.

În privința originii feluritelor alfabete semitice, se crede, că ele au derivat dintr'un alfabet *semitic primitiv*, dar această origină nu e încă bine demonstrată. Opinia celor mai mulți semitiști este, că acest alfabet se trage din alfabetul hieratic al Egiptenilor, care, la rândul său, s'a dezvoltat din ieroglife, prescurtate într'un fel de scriere cursivă¹⁰). S'a crezut multă vreme, că acest împrumut se datorează Fenicienilor, dar această părere e falsă. Ewald presupune, că el va fi fost făcut de o altă națiune semitică ale cărei raporturi cu Egiptul vor fi fost și mai intime. În tot cazul nu se știe încă bine, care popor a adus civilizațiunii acest *imens serviciu*, convertind vechile ieroglife într'o scriere alfabetică¹¹). Alți filologi însă s'au ridicat împotriva acestei opinii, susținând, că e absurd de a voi să se tragă un alfabet așa de sistematic și de ingenios din niște simple ieroglife sau desenuri, cari nu reprezintă decât imaginea lucrurilor. Dar această problemă filologică e încă în suspensiune.

Vechiul alfabet semitic se compunea din 22 consunante, și fiecare consunantă exprima articulațiunea corespunzătoare articulațiunii inițiale a ființei sau a obiectului, reprezentat prin însuși semnul. Așa vechia imagine a cămilei înfățișa un *g* în scrierea alfabetică a Semiților, fiind dat, că numele cămilei (în l. chaldeă *gimel*, în siriaca *gomal*) începea la ei cu un *g*. Aceste semne nu fură însă la fel la toate popoarele semitice¹²).

E destul să menționăm aci în treacăt, că scrierea semitică s'a împărțit în trei grupe deosebite, dar vom reveni mai pe larg asupra acestui subiect, când vom trata în parte fiecare limbă semitică: 1) grupul occidental cu sistemul fenician și alfabetul ebraic 2) grupul oriental, în regiunea Eufratului și a Tigrului, cu o scriere cursivă, născută din rotunjirea vechiului alfabet semitic și uzitat în tot Vestul și Nordul Arabiei; și 3) grupul sudic cu sistemul himiaro-etio pian.

10) E. de Rougé, *Mémoire sur l'origine égyptienne de l'alfabet phénicien*, Paris, 1874.

11) Hovelague, *Op. cit.* pagina 211

12) *Idem*, *Ibidem*, pag. 212.

Am văzut până aci caracterele generale ale limbilor semitice, considerate în ansamblul lor, să vedem acum în ce constă asemănările și deosebiri mai însemnate dintre aceste limbi, ca din comparația lor, să determinăm, dacă nu cu siguranță, cel puțin în mod aproximativ, gradul de vechime al fiecăreia și care din ele merită întâietate asupra celorlalte. În realitate, nu este tocmai ușor a determina cât de apropiate sau de înrudite, între ele, sînt limbile semitice. Se întîmplă că una, care ni se pare mai vechiă, corespunde alteia mai nouă în unele trăsuri gramaticale, și se deosebește de alta, cu care e mai înrudită. Afară de aceasta fiecare își are apoi particularitățile ei, necunoscute celorlalte.

Să luăm un exemplu. În limba ebraică și feniciană găsim un articol determinativ prefixat; un subdialect al arabei exprimă articolul prin un *n* sufixat; iar aramea, care e înrudită cu ebraica, prin un *a* sufixat. În limba arabă articolul este deasemenea prefixat, iar în asiriana dela nord și etiopiana dela sud nu găsim niciun fel de articol. De altă parte, de articolul sufixat *n* din dialectul sabeic, nu vedem nicio urmă în araba și în ebraica, în timp ce sabeia, etiopiana și chiar aramea îl întrebuințează la întărirea pronumelui demonstrativ, și acum, de curând, într'o inscripțiune feniciană, s'a găsit absolut aceeași întrebuințare¹³⁾. Iată dar un articol sufixat, pe care limbile arabă și ebraică l-au pierdut, dar care s'a conservat în limbile surori.

Trecând la substantiv, vedem că pluralul masculin în limba ebraică se termină în *im*, în limba aramea în *in*, ca și în araba. S'a găsit însă că aramea a avut la început *m*, iar forma veche arabă era *una* sau *ina*. Aceste terminațiuni n'a fost dar la fel în toate limbile semitice, ci ele s'a format și dezvoltat în condițiuni diferite. Nu începe însă nicio îndoială, că araba și etiopiana sînt mai de aproape înrudite decât cu celelalte limbi surori, de care formează un grup deosebit. Și într'adevăr, numai în acest grup găsim în comun mecanismul ciudat al *pluralelor sparte*.

Cât privește declinațiunea, ea nu există decât în limba arabă; în ebraica și aramea nu găsim decât urme foarte slabe. Sînt numai trei cazuri. Nominativul se exprimă prin *u*, genitivul prin *i*, acuzativul prin *a*, când substantivul e articulat sau determinat; când e nearticulat sau nedeterminat, terminațiunile acestor cazuri sînt *un*, *in*, *an*. Aceste dezinențe cazuale vor fi fost după Fr. Müller, *u* pentru *hu*, pronumele personal de a 3-a persoană, *i* sufix

13) Noeldeke, Op. cit., pag. 13.

indicând relațiunea; *an* demonstrativ. Aceste terminațiuni cazuale, după Sayce, n'ar fi de cât niște inflexiuni și nicîdecum o aglutinare a verunii pronume sau alte particule la substantiv¹⁴). La plural, nominativul *una*, genitiv și acuzativ *ina*; la dual, nom. *ani*, genitiv și acuzativ *aini*.

Aceste terminațiuni însă au dispărut cu desăvârșire din limbile ebraică și arameă. În aceasta (în urmă găsim un articol *a* sufixat, în timp ce în limba ebraică articolul e prefixat. Nominativul e desemnat sau prin poziția sa, în urma verbului, sau prin particulele, în limba ebraică *at*, *ot*, în limba arameă *yat* sau *le*. Genitivul rămîne și el nedeterminat; aci însă ne lovește un ce nou, și anume, că substantivul care precede și care complinește suferă o schimbare, el trece, ca să mă servesc de un termen tehnic, în stare de *status constructus*.

În limba arabă avem puține urme din acest *status constructus*, de ex. când substantivul, care stă în dual sau plural se află dinaintea unui genitiv hotărit, el pierde terminațiunile *ni* și *na* la plural și dual și pe *n* la singular. În celelalte două limbi însă, ebraica și aramea, această particularitate e în stare de proces încontinuu, și anume, că substantivul, care complinește un genitiv sau mai bine care este complinit de un alt substantiv, trece într'o formă particulară, care constă istoricește din prescurtarea sau eliminarea vocalei.

Să luăm un exemplu. Cuvântul ebraic *dabar* «cuvânt» dă *debar elohim* «cuvântul lui D-zeu». În această operațiune unii au vrut să vază tendența spre grabă, dar ni e permis să admitem, că a existat primitivamente un element flexival hotărit, care arăta vorbeii complinitoare, că complinește altă vorbă. Adică, s'a dat vorbeii complinitoare un sufix de o însemnare relativă, cum în limba egipteană găsim genitivul redat printr'o particulă relativă. Acest sufix aduce, firește, schimbarea cuvântului, schimbare la fel cu acelea, pe cari le provoacă sufixele posesive¹⁵). Suffixul s'a pierdut însă, în mare parte, dar s'a păstrat în limba etiopiană sub forma *ä*. În aramea și etiopiana s'a mai dezvoltat și un alt mod de precizare a genitivului prin prefixarea pronumelui relativ, *care*

14) A. Ewald, Ausführliches Lehrbuch der hebräischen Sprache, 8 edit., p. 519, Goettingen 1870. H. Derenbourg, Quelques observations sur l'antiquité de la déclinaison dans les langues sémitiques, Journal asiatique, nov. și dec. 1867, ap. Hovelague, Op. cit, p. 210. — Sayce, Principes de philologie comparée, trad. franc. pagina 120, Paris 1884.

15) Vezi Steintal, Op. cit. pag. 256.

dinaintea vorbei complinite. Ex: In loc de «sufletul vieții» găsim «sufletul care viață»¹⁴⁾.

Verbul ne oferă puncte de asemănare încă și mai izbitoare. Să nu uităm că verbul în limbile semitice e de o importanță colosală: el este sufletul frazei, și tot el dă naștere mai tuturor părților de cuvânt și chiar substantivului. Conjugația dealminteri e săracă, ea nu admite decât două timpuri: *preteritul și aoristul*, niște timpuri obiective, contrare timpurilor noastre: ubiective, prezentul, trecutul și viitorul. Cel dintâi corespunde trecutului său servă a exprima dorința, promisiunea, porunca, binecuvântarea considerate deja ca împlinite; cel d'aldouilea corespunde viitorului și exprimă tot ce durează, se repetă, tot ce e etern. Symbolismul, după care se disting ambele timpuri, e clar. La *preterit* sufixele personale se anină la sfârșit (*qatal-la* «tu ai omorit»), verbul precede, fiindcă aci ne preocupă acțiunea. La *aorist* semnele personale se prefixează (*la-qtulu* «tu vei omori» sau «tu omori»), adică aci e mai mult persoana, care ne ocupă, acțiunea nefiind încă împlinită¹⁵⁾.

O particularitate într'adevăr uimitoare la verbe este, că ele pot trece prin mai multe forme, din simpla schimbare a vocalelor rădăcinei, din adăogirea vreunei particule prefixate, lungirea unei vocale sau infine din reduplicarea vreunei consonante și atunci verbul exprimă toate nuanțele aceleși idei. In limba arabă găsim până la 15 forme, dintre cari numai 11 sint uzitate. Așa de ex. forma a 2-are un înțeles factitiv, a 6-a un sens de reciprocitate sau de emulație, a 9-a arată culoarea, a 11-a în'ensitatea acelei culori, a 10-a dorința, a 5-a și a 7-a pasivitatea celei dintâi forme. Fiecare formă, bine înțeles, poate trece prin toate timpurile și modurile, prin forma activă și pasivă.

In limba ebraică nu s'au conservat de cât 5 forme, în etiopiana patru, iar în aramaica numai trei. Fiecare din aceste forme își are și forma sa pasivă, provenită din schimbarea vocalei interne (ex. arab *qatala* «a omori» dă *qulila* «a fi omorit»). Această formă pasivă, în unele limbi semitice, se pierde cu încetul in decursul vremii. In limba ebraică procesul a început, în etiopiana s'a împlinit, în aramaica încă nu pe deplin, în multe dialecte arabe moderne el dispare dinaintea ochilor noștri¹⁶⁾.

Infinitivele și participiile joacă și ele un rol însemnat în lim-

14) Steintal op. cit pag. 257.

15) Idem, pag. 260.

16) Noeldeke, op. cit pag. 13.

bile semitice, dar importanța lor diferă în diversele limbi. Vom reveni la locul seǖ și asupra acestui fapt.

În fine, pronumele personale și posesive ocupă un loc de frunte în gramatica comparată a limbilor semitice, prin vechimea profundă a originea lor și prin proprietatea, ce aǖ de a se alipi de alte părți de cuvânt, ca verbul și substantivul, și a se contopi cu ele. Nu li s'a putut restitui până astăzi formele lor cele vechi, cari ar umplea o mare lacună în gramatica acestor limbi¹⁹⁾.

Să aruncăm acum, în treacăt, și o privire asupra foneticei limbilor semitice. Dentalele din limba arabă, ca *th*, *dh*, *ṭh*, corespund în limbile etiopiană, ebraică și asiriană unor siflante ca *s* (ebraica-asiriana *š*) și *z*; iar în aramaica corespund unor dentale simple ca *d*, *t*, cari par mai apropiate de sunetele arabe. Faptul este, că limbile semitice, chiar după ce s'aǖ despărțit în două ramuri deosebite, mai păstrase încă toate acele sunete ca și limba arabă, dar că le aǖ modificat parte în urmă, într'un fel saǖ altu²⁰⁾. Unele sunete nu le găsim în toate limbile surori. Așa sunetul *sin* e numai în ebraica și feniciană, și mai târziu și în aramaica. El trebuie să fi fost primitivamente analog cu *š*, de oarece aǖ și fost exprimate prin același semn, și diferențierea lor nu s'a fixat decât târziu, prin punerea unui punct pe una din ramurile aceleǖ litere. În limba asiriană se și confundă amândouă aceste sunete.

Dacă ne am întreba acum, care din limbile semitice este limba mamă, saǖ cel puțin, care este cea mai vechiă dintre toate, cu greu am putea răspunde. În ce privește vârsta limbilor semitice și întâietatea uneia asupra celorlalte, literatura și gramatica lor nu sînt suficiente a ne rezolva această problemă lingvistică. Aci cată să deosebim două puncte de vedere cu totul diferite. Mai întâi trebuie să știm epoca istorică, când o limbă a început a fi scrisă și a produce o literatură, apoi trebuie să constatăm starea gramaticală, în care se afla limba în acea epocă²¹⁾.

Se poate, în primul caz, ca un popor saǖ un trib, în anume împrejurări favorabile, găsindu-se izolat cu moravurile sale simple, să fi conservat timp de veacuri limba sa într'o stare relativ neatinsă și primitivă, până în momentul, când a devenit o limbă literară; dinpotrivă, limba unui popor, sub influența raporturilor cu alte națiuni saǖ a unui traiu mai complicat, poate să fi

19) Fr. Müller, Grundriss der Sprachwissenschaft, Wien, 1876, pag. 115.

20) Noeldeke, Op. cit, pag. 15.

21) S. Freisswerk, Grammaire hébraïque Paris 1884 pag. XXII.

suferit un proces de alterare mai mult sau mai puțin repede și simțitor, chiar înainte de a se fi fixat prin scriere.

Sub raportul vechimii literare, limba ebraică ocupa locul cel dinlăun. Cele mai vechi monumente literare în domeniul semitic aparțin acestei limbi. Scrierile în l. aramaică sînt recente, ele încep abia după exilul din Babilonia. Infine literatura arabă și cea etiopiană sînt și mai recente, fiindcă ele nu încep a se manifesta decît cîteva secole după Cristos.

Sub raportul conservării pure a limbei însă și a numeroaselor forme gramaticale primitive, limba arabă întrece pe toate celelalte limbi surori. Ea ne oferă un caracter antic și o frăgezime originală, pe cari viața singuratică a triburilor deșertului le-a conservat neatînse²²⁾. Ea n'a pierdut în epoca sa literară terminațiunile sale primitive, nici plinătatea consunantelor. Bogăția imensă a lexicului, pe lângă fenomenul purității, este încă o cauză, care contribuie a'i da întăetatea. Araba mai are și un mare număr de termeni, construiți după o simplă analogie, și cari, din cauza prea marelui lor simplități, par la prima vedere primitive, dar cari nu's decît modificări ai unor termeni primitivi, și cărora le corespunde, în limbile surori, poate alte modificări.

Limba ebraică dinpotrivă, așa cum o găsim în cărțile sfinte, e în starea unei limbi, care a trecut deja prin mai multe faze de desvoltare sau chiar de descompoziție, ceea ce apare mai ales în contracțiunea diftongilor, în mușarea unor forme tari, în micșorarea unor anume terminațiuni, etc.

Infine, dialectele aramaice oferă, în monumentele lor literare cele mai vechi, progrese considerabile pe tărâmul descompunerii și a sărăcirii gramaticale²³⁾. Această asprime însă a aramaicei nu reprezintă o stare de simplitate primitivă, ci mai curând ea e rezultatul unei decrepitudinii, și am avea nedreptate a considera această limbă drept tipul primitiv al limbilor semitice.

Părerea emisă de unii asiriologi prea zeloși, că limba asiriană ar fi sanscrita limbilor semitice, e lipsită de orice temei și n'a găsit nicio aprobare.

Cum se vede dar, toate limbile semitice sînt surori și niciuna nu are dreptul de prioritate asupra celorlalte, fiindcă fiecare în parte își are culoarea proprie, care dă un aer de vechime mai adâncă. În realitate ele sînt surori și ficele unei limbi semitice,

22) Steinthal, op. cit., p. 43,

23) S. Preisswerk, Grammaire hébraïque, Paris 1884, p. XXII

dispărută de mult. «O reconstruire a acestei limbi primitive este imposibilă» zice d. Noeldeke, cum imposibil ne ar fi să reconstituim din limbele romanice limba latină mună, în cazul când această limbă ar fi fost pierdută pentru noi. Elemente însă izolate din limba semitică primitivă, le regăsim totuși în diversele limbi semitice, bunioară acelea cari nu ni s'au păstrat decât în câte una singură.

Unde s'a vorbit limba semitică primitivă, sau cu alte cuvinte care e leagănul primitiv al popoarelor semitice? Există mai multe versiuni în această privință. Sprenger și Schrader dau Arabia drept leagănul semitismului, limba arabă fiind mai apropiată de tipul semitic comun. Arabia nordică a fost adevărata țară a nomazilor, deaci provine, că ea a păstrat caracterul semitic în starea cea mai pură, și prin urmare dialectul ei e mai aproape de limba semitică primitivă. D. Schrader presupune, că ruptura nu s'a făcut dintr-o dată.

Întâi s'a despărțit grupul nordic, lăsând celui alt grup libertatea de a-și forma mecanismul pluralului. Odată separat de grupul sudic, grupul nordic se deviză la rândul său. Arameii se vor fi deslipit cei dintâi într-o epocă, când acest grup din urmă se află încă în Babilonia și se vor fi îndreptat cei dintâi către Apus ²⁴). Acestea însă sînt numai ipoteze. Se poate însă ca lingvistica viitoare să le rezolve odată cu ajutorul arheologiei și antropologiei.

Unii, bazându-se pe câte va versete din Geresă (10, 22. 24 ff 11, 12 ff.), cari atribue Semiiilor în parte descendența din *Arpachsad*, eponimul țării *Arpachilis*, astăzi *Albak*, la granița Armeniei, s'au grăbit a da drept leagănul semitismului Armenia ²⁵). Faptul că s'a găsit în această țară muntele Ararat, pe care se oprise arca lui Noe, a întărit și mai mult această suposițiune. În realitate însă, întreaga suposițiune nu merită nici cea mai mică atenție, de oare ce ea se bazează pe un fond mic, lipsit de valoare istorică.

De altă parte, un mare orientalist, Ignazio Guidi, a cercat să dovedească, că patria semiiilor trebuie căutată în jurul Eufratului ²⁶). De oarece însă teoria d-sale se baza pe considerațiuni futele, ea n'a putut obține asentimentul nimănui. După d. Guigniaut, familia ce limbi aparținând grupului mijlociu, a esit cea dintâi din leagănul comun al rasei semitice, adică din munții Kurdistanului, se civiliză de timpuriu, dar rămase credinc oasă religiei ei.

24) Schrader, Die abstammung der Chaldäer und die Ursitze der Semiten in Z. D. M. G. Leipzig 1873 t. XXXV.1 ap. Hovelacque, p. 24 și Noeldeke p. 10-11

25) Noeldeke p. 10

26) Idem p. 11.

În fine, analogia cu limbile chamitice a condus pe unii la opinia, că leagănul Semiților trebuie să fi fost în Africa ²⁷⁾. Și într'adevăr, există multe asemănări între limbile semitice din nordul Africei, cunoscute astăzi sub numele de limbi chamitice, ca berbera, egipteana, bedja, copta și câteva alte dialecte din Abisinia și din vecinătățile ei. Cât privește copta, slinsă în sec. al XVII-lea, unii filologi ca Bunsen, Lepsius, Schwarze și alții, au vrut să o pue ca trăsura de unire între sistemul semitic și cel indo-european.

Toate acestea însă sint numai ipoteze. Se poate ca ele, cum am zis, să se adevărească odată sau să fie înlocuite cu alte supozițiuni. Timpul va dovedi temeinicia sau neadevărul lor. În orice caz aceste chestiuni vor rămânea încă multă vreme în stare de probleme. Se poate ca lingvistica să le rezolve odată cu ajutorul archeologiei și a antropologiei.

II

GRUPUL NORDIC

1. LIMBA ASIRIANA

Această limbă este o descoperire a secolului de față. Până atunci toate inscripțiunile cuneiforme, găsite pe cărămizile arse ale palatelor asiriene, rămăsese indecifrabile, în stare de curate enigme. Istoria Asiriei, înainte de descifrării lor, ne era aproape necunoscută, ignoram o întreagă și splendidă civilizațiune, care s'a desfășurat vreme îndelungată pe solul acestei țări. Astăzi vălul întunericului s'a rupt, și splendoarea civilizațiunii asiriene, cunoscută numai din nume, a devenit un fapt sigur, pe care ni'l atestă monumentele rămase. Și numărul acestor monumente, după afirmarea asiriologilor, întrece orice așteptare ²⁸⁾.

Aceste monumente atât de prețioase sint gravate în caractere cuneiforme, adică în formă de cue, sau de colțuri mai mult sau mai puțin mari. Alfabetul, în cari sint scrise, e mai mult, am putea zice, un fel de silabar, ca și alfabetul limbei etiopene, de oarece semnele fonetice, cari reprezintă sunetele, figurează silabe întregi, și nu cutare sau consunantă sau vocală. Hincks a fost cel dintâi, care a semnalat faptul, că scrierea asiriană e silabică.

Caracterele cuneiforme nu reprezintă însă numai sunete, ci și idei. Semnele fonetice se pot ușor transcrie în caractere latine, semnele ideografice însă nu. Valoarea fonică a ideogramului nu

²⁷⁾ Noeldeke, op. cit. p. 9.—²⁸⁾ Hovelacque, op. cit. p. 242.

poate fi revelată decât prin explicațiunile accesorii. Pentru a înlătura dificultatea, s'a convenit a se transcrie aceste caractere ca niște semne fonetice, numai atât, că ne servim în această transcripțiune de litere latine capitale.

Unii asiriologi distinși, ca Oppert, care este adevăratul fondator al științei asiriologice, au susținut că înaintea venirii Semiților în Babilonia, ar fi existat deja aci niște populațiuni, cari vorbăiau o limbă a lor, dar pe care au părăsit-o mai târziu, pentru a adopta pe cea semitică, ce li se impusese cu forță.

Acestei limbi primitive, Hincks i-a dat numele de *acadiana*, iar d. Oppert numele de *sumeriana*. Poporul care a vorbit-o a fost, zice-se, de origină turanică după unii (Oppert, iranică după alții (Spiegel)²⁹). Odată cu invazia semitică, limba acestui popor n'a dispărut cu totul, ci ea s'a conservat de preoții turanieni în exercițiul cultului lor.

Teoria aceasta însă, care acorda originea turanică limbei așa numite *sumeriană*, nu satisfăcu pe toți. D. J. Halévy, adversarul ei cel mai înverșunat, a demonstrat, că această limbă n'are nicio legătură cu idiomele uralo-altaice, că fonetica ei, modul de structură, conjugația, vocabularul, totul însăfârșit e diferit. Cu alte cuvinte, existența unui popor sumerian, care a vorbit o limbă uralo-altaică, este imposibilă și nu e dovedită de nicio mărturie. Poporul Asiriei a fost dela început semit, iar ceea ce ia d. Oppert drept *sumeriana*, e pur și simplu asiriana, scrisă însă în ideograme, în loc de a fi în litere fonetice.

Faptul, care a făcut pe d. Oppert să afirme existența limbei sumeriane, a fost pricinuit în urma descoperirii marelui inscripțiuni achemenide, scrisă în caractere cuneiforme, pe trei coloane, în trei limbi deosebite, cari au fost limbile vorbite în imperiū. Cea dintâi coloană e în limba persă vechiă, a treia în limba asiriană, iar a doua într'o limbă careia îi s'a dat numele de unii medică, de alții scitică. D. Oppert, la rândul său, a numit-o *sumeriană*, și pentru a da tărie afirmării sale, a voit să demonstre, că un popor sumerian, de origină medică, adică turanică, a cărui dinastie a domnit între 788—560 a. Chr., a existat înaintea stabilirii Semiților. Părerea d-lui Oppert o împărtășiră și d-nii Noris și Nordt-mann.

Renan conciliază ambele sisteme, reprezentate prin Oppert și Halévy, și admite, că a existat în Babilonia o civilizațiune ante-

29) Spiegel, *Eranische Alterthumskunde*, Leipzig, 1871. t. I, p. 384.

rioară venirii Semiților, și căreia îi datorăm scrierea cuneiformă, dar respinge ca nefondată și ilegală aserțiunea, că aceste popoare anterioare au vorbit o limbă turanică. «E imposibil să admitem, zice foarte bine d-sa, că falnica civilizațiune a Babiloniei se datorează unor națiuni, ca Turcii, Ungurii, Finezii, cari n'au știut niciodată decât să dărâme și să distrugă»³⁰⁾.

Limba celei d'a doua coloane, care e sumeriană, după Oppert, și curat asiriană după Halévy, e încă în desbatere. De altminteri cuneiformele ei se aseamănă cu cele din a 3-a coloană.

Să trecem la limba celei d'a treia coloane, care e curat asiriană și n'a întâmpinat nicio obiecțiune. Dar și această limbă a fost primită și clasată în sinul limbilor semitice numai după lungi debateri. Astăzi rudenția ei este netăgăduită. Lucrările d. Rawlinson au contribuit foarte mult a arunca o lumină puternică în domeniul acestei limbi, nimicind toate teoriile, cari tindeau a nu admite asiriana ca limbă semitică.

Textele în limba asiriană, aflătoare în muzeele din Europa, sînt deja foarte numeroase, și se așteaptă ca numărul lor să devie și mai mare. Gramatica acestei limbi e aproape stabilită. Fundatorul ei, putem zice, e d. Oppert. Scrierile sale au însemnat o perioadă nouă în asiriologie. Multe gramatici au apărut de atunci și știința aceasta nouă, necunoscută la începutul veacului nostru, merge din zi în zi progresând³¹⁾.

În comparație cu dialectele aramaice, gramatica limbei asiriene e mai puțin coruptă. At e semnul femininului, ca și în celelalte limbi semitice: *sar* (rege), *sarrat* (regină). Pluralul la substantivele masculine e în *i* (*in* în aramaica, *im* în ebraica): *yum* (zi), *yumi* (zile); iar la feminin e totdeauna în *at*, rareori în *ut și it*. Dualul se întrebuițează rar. Cazurile au dispărut, ca și în limba ebraică, dar urmele lor sînt evidente și se pot restabili: *um* pentru nominativ, *am*, *im*, pentru genitiv și acuzativ. Acest fenomen al «mimațiunii», e echivalent cu al «nunațiunii» din limba arabă, unde terminațiunile cazuale sînt *un*, *in*, *an*.

În limba asiriană, ca și în limba etiopiană, articolul nu există. Cât privește pronumele posesiv, el se sufixează la substantiv, cu

30) Journal asiatique, juillet 1873, p. 42.

31) Lucrări de valoare asupra limbei asiriene: putem cita: Oppert, *Eléments de grammaire assyrienne*, Paris 1878;—Menant, *Exposé des éléments de la grammaire assyrienne*, Paris 1869-74, și *Leçon d'épigraphie assyrienne*, Paris 1873;—Sayce, *An assyrian Grammar*, London 1872;—Schraeder, *Die assyrisch-babylonischen Keilenschriften*, in *Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft*, Leipzig 1892, t. XXI, p. 1—392.

care formează o singură vorbă, ca și în celelalte limbi semitice. Infine, din cele două timpuri verbale, perfectul și aoristul său imperfectul limba asiriană, singura dintre toate limbile semitice, n'a conservat decât pe cel din urmă.

Limba asiriană pare a fi fost vorbită până aproape de era noastră, când fu suplantată de aramaica, care dispăru și ea mai târziu dinaintea progresului limbei arabe ³²⁾.

2. LIMBA ARAMAICA

Se dă numele de *limbă aramaică* la două dialecte foarte apropiate unul de altul: *chaldaica*, sau dialectul oriental și *siriaca* sau dialectul occidental. Primul a fost vorbit aproape pe întreaga totalitate a Babiloniei și a Asiriei; cel d'al doilea în Mesopotamia și Siria, pe ambele margini ale Eufратului și Tigrului, dela Armenia până la mare.

Nu se știe nimic precis de originea acestei limbi, de oarece nu posedăm niciun document anterior secolului VI a. Chr., care să ne dea o idee de starea ei primitivă. Pe timpul lui Ezechias, se crede, că dialectul chaldaic a fost limba aristocrației în Asiria³³⁾. Cele mai vechi inscripțiuni s'au găsit parte pe monumente, parte pe peceți și geme. Pe timpul dominațiunii persice, ea figura ca limbă oficială în provinciile apusene ale Eufратului, ceea ce face că multe monezi de ale satrapilor sau prinților vasali, poartă inscripțiuni aramaice, alături de cele grecești³⁴⁾. De altă parte s'au găsit mici documente aramaice în Asiria, cu mult anterior distrugerii Ninivei, pe cari figurează și unele expresiuni asiriene și feniciene³⁵⁾. Și nu de mult s'a decoperit, în fundul Arabiei, în partea de nord a provinciei Hedjaz, câteva vechi inscripțiuni aramaice, de un mare interes, cari datează probabil

32) Hovelacque, op. cit., p. 220.

33) Dela sfârșitul sec. VII înainte de Cr. termenul de *Chasdim* (chaldean) la Evrei e aproape sinonim cu babilonian și chiar cu asirian. Cele mai vechi mărturii asupra acestei limbi le găsim în Biblie, evreii și asirienii se înțelegeau fără interpret. N'avem niciun monument autentic pri-vitor la era literară a Chaldeilor. Plecând dela acest fapt, unii filologi au pretins, că limba chaldaică n'a existat niciodată ca limbă națională. Istoria însă e de față pentru a desminti această supoziție. Cele mai vechi observațiuni asupra astronomiei, de cari se pomenește, s'ar fi scris în această limbă. Calisthène dete peste ele, când cuceri Babilonul după Alexandru. Arabii se mândresc de asemenea că ar avea multe cărți de astrologie traduse din limba chaldaică, dar s'a constatat autenticitatea acestei pretențiuni. Adevăratele urme însă ale acestei limbi nu le putem găsi decât în Biblie și în comentarele făcute asupra ei. În tot cazul e probabil, că idiomul chaldaic a suferit multe schimbări timp de veacuri, până ce va fi devenit chaldaica din Biblie. Renan: *Histoire comparée des langues sémitiques*.

34) Noeldkeel, op. cit., p. 28.

35) Ibid. p. 29, nota.

dinaintea dominațiunii persice³⁶⁾. Desigur că introducerea ei în acest loc se datorează vreunei colonii comerciale, ce s'ar fi stabilit acolo.

Fragmentele din Esdra³⁷⁾ oferă specimene din limba aramaică vorbită pe timpul lui Darius, adică cam pe la sfârșitul secolului al VI-lea, dar pe aceste fragmente nu trebuie să punem mult temei, de oarece ele sînt exprimate în limba aramaică obicînută în Palestina. Trei sute de ani mai târziu, găsim noue specimene în cartea lui Daniel, compusă sub influența persecuțiunilor lui Antiochus Epiphanes.

Odată cu căderea Ierusalimului și ducerea Evreilor în robia babilonică, limba ebraică încetează de a mai fi limbă vorbită și rămîne în stare de limbă savantă, liturgică, iar ei adoptară l. aramaică, pe atunci limbă vorbită dela Tigru și Eufrat, până la Mediterană. Că Evreii, la întoarcerea lor din robie, mai știașă sau nu a vorbi sau cel puțin a înțelege limba ebraică, e un fapt care a preocupat pe toți savanții semitiști; chestiunea e încă astăzi în controversă, de oarece cuvîntul *mforaș* are un sens îndoiș (nu se știe dacă textul legii a fost *explicat* sau a fost *tradus* poporului revenit³⁸⁾. Cu toate acestea, ca probă, că limba ebraică nu fusese cu totul lăsată în uitare, e faptul, că unii profeți posteriori, ca Ageu, Zacharia și Malachia au scris într'o limbă ebraică aproape clasică.

Mai târziu, cu distrugerea naționalității evree, l. aramaică deveni limba națională pentru toți evreii, și rămase ca atare timp de secole. O întreagă literatură talmudică și rabinică și-a găsit expresiunea ei în această limbă. Cel dintâi și cel mai pur monument al limbei aramaice este reprezentat, în epoca creștină, prin *Targum*, care conține traducția și parafraza cărților sfinte. *Targumul* lui Onkelos, în privința purității, întrece pe cel al lui Jonathan. Ambele *Talmuduri*, cel dela Ierusalim (sec. IV) și cel dela Babilon (sec. V) sînt scrise tot în limba aramaică, unul în dialectul chaldaic, celalt în dialectul siriac.

Ca cel mai vechi monument în dialectul siriac se citează o versiune a Bibliei, numită *Pșito* (simplu), versiune făcută asupra vechiului Testament din limba ebraică, cam prin sec. II, și în care dăm peste o mulțime de archaisme. Tot în acest dialect s'a mai produs o bogată literatură creștină în sec. IV și diferite alte opere în secolele următoare. El mai figurează și în zilele

36) Vedei Sitzungsber. d. K. pr. Akad. d. Wiss. 1834, Nr. XXXV, cf. Noeldeke, op. cit., 29, notă.

37) Esdra IV, 8; VI, 18; VII, 12, și VII, 26.

38) Preisswerk, Op. cit. p. XXXI, nota.

năstre ca limbă eclesiastică și literară la Iacobiți, Nestorien și Maroniți, cari locuiesc în Munții Druzilor, în Siria superioară, în Mesopotamia, în Kurdistan și în pașalâcul Bagdadului, dar dispăre cu încetul.

Din sec. IV până la sec. IX înflorește o foarte importantă literatură siriacă, spoită însă cu elenisme numeroase. Ea a servit de mijlocitoare între știința greacă și cea arabă în evul-mediu, și a operat tranzițiunea dela una la alta. Multe chiar din traducțiunile autorilor greci în limba arabă au fost făcute, zice Renan, de către Siraici și după versiuni siriace³⁹). Siraica, putem zice, a jucat un rol capital în aproape toată Asia, ca și greaca în Orientul elenic și latina în Occident. În secolul al X-lea islamismul o detronează și o reduce la rangul de limbă liturgică; atunci începe decadența ei. În sec. XIII scriitorul Bar-Hebraeus o mai ridică puțin, dar după dânsul ea decade cu desăvârșire.

E probabil, că limba vorbită coprindea un mare număr de dialecte vulgare, dar cea scrisă nu diferă de loc în ce privește întrebuințarea cuvintelor și formele gramaticale, la autorii siraici din diferitele veacuri și țări. Bunăoară găsim aceeași limbă în cărțile sf. Efrem (sec. IV), în ale lui Dionisie din Felmahar (sec. VIII), în ale lui Toma din Maragha, în Aderbaidjan (sec. X), în ale lui Gregorie Bar-Hebraeus, numit și Abu'l Faradj, născut la Malathia (sec. XIII), precum și în cărțile Maroniților (în Siria), cât și în ale creștinilor dela sf. Toma (din India).

Chaldaica, la rândul ei, rămase limba savantă a scriitorilor eвреi, până în sec. X. *Masora* e scrisă în această limbă. În sec. XIII, un nou curent o detronează și reduce limba ebraică clasică la un fel de imitațiune a ei. Numai cartea *Zohar* mai e scrisă în limba chaldaică.

Vechiul vocalism semitic s'a păstrat foarte ciuntit în ambele dialecte, iar gramatica lor oferă o mare obscuritate, care se poate explica prin faptul, că îndată ce o limbă ese din marele curent al omenirii pentru a deveni apanagiul exclusiv al unei secte sau al unei rase împărățiate, ea cade fatalmente în obscuritate și arbitrar.

E cu neputință a ne face o idee de starea gramaticală a acestor dialecte înainte de robia babilonică. Nu cunoaștem fazele prin care ele au trecut succesiv pentru a ajunge la forma lor posterioară, care nu este alt decât o corupțiune vădită și serioasă.

³⁹) Renan, Op. cit. liv. III, chap. III, 2.

a unei limbi mai vechi și mai pure. Ele se deosibesc, în starea lor post-creștină, de limba ebraică, prin două caractere cu totul opuse: sînt concise și prolixă în același timp. Conciziunea se vede din dese inversiuni, cari încurează înțelesul textului, iar prolixitatea constă în lungirea emfatică a cuvintelor și în uzul particulelor îngrămădite.

Ambele dialecte, la rîndul lor, variază puțin între ele. Se deosibesc bunăoară în modul de accentuare: pe cînd accentul în chaldaică cade pe ultima silabă și nu afectă antepenultima decît în unele cazuri determinate, în siriaca dinpotrivă, cade regulat pe antepenultima silabă, și foarte rar pe ultima. Cît privește divergențele gramaticale, ele sînt minime: așa de ex. în siriaca se întrebuițează vocala *o*, unde în chaldaica este un *a*, iar aceasta din urmă mai evită și diftongii.

Particularități însemnate avem următoarele:

Așa, articolul nedefinit *ekhat* (un, o) rar întrebuițat în limba ebraică, e foarte în uz în dialectul chaldaic, unde se găsește sub forma *khad*, *khadā*.

Particula *kadam*, care însemnează «partea din față» se întrebuițează în locul dativului ebraic reprezentat prin *l*. Ex. *kadam malka* «dinaintea regelui», în ebr. *l'melech*.

Litera *n*, care se conține în limba ebraică cu consoana următoare, în dialectul chaldaic, dinpotrivă, acest *n* se conservă. În acest dialect mai găsim un ce, care îl apropie de celelalte limbi orientale, și anume *redublarca*. Ea n'are loc, ca în limba elenă la verbe, ci la substantive și la adiective. Ex. cuvîntul *rab*, care însemnează în același timp: «mult, numeros mare, stăpîn, redublat dă *rab raban* «mare stăpîn» «șeful său stăpînul stăpînilor».

De asemenea uzul lui *l*, ca semn al acuzativului, precum și uzul unor terminațiuni emfatică la substantive (ca *dibra* pentru *dubar*) «cauză», apoi niște întorsături analitice și prolixă, un sistem mai dezvoltat de conjuncțiuni.

Siflantele din ebraica sînt redată prin dentale în chaldaică. Ex. *tzur* «stîncă», chald. *tur*; *zahaf* «aur», chald. *dehab*.—*F* înlocuit prin *b*: *zahaf*, *dehab*.—*B* e înlocuit prin *p*: *barsel* «fier», chald. *parsel*. *B* prin *g*: *nebo* «mercur», chald. *nego*.—*I* prin *l*: *iktol* «va bate», chald. *iktol*.—*H* prin samech (*s*); *halach* «el merse», chald. *salach*.—*O* prin *a*: *kol* «voce», chald. *kal*.

Substantivele masculine, terminate a plural în *im*, cînd pri-

mesc sufixul, ce reprezintă pronumele posesiv, se schimbă în ebraica în *hu*, iar în chaldaica, în acelaș caz, se schimbă în *hi*: *abdīm* «servitorii, ebr. *abdehu*, «servitorii seii», chald. *abdehi*.

Ca diferențe caracteristice la verbe găsim, că formele *hophal* și *niphāl* lipsese în chaldaica.

Cât privește dialectul siriac, nu se știe care a fost forma sa cea mai vechiă. Autorii, cari ne vorbesc de dănsul, ni'l arată deja alterat de un mare număr de cuvinte grecești, ce se vor fi introdus, desigur, sub domnia succesorilor lui Alexandru și apoi, sub a împăraților romani și greci. Acest dialect e cu totul lipsit de armonie. Farmecul limbilor semitice, anume simplitatea, îi lipsește; el nu e flexibil ca celealte. Gramatica'i este săracă, aproape fără sintaxă⁴⁰⁾.

Ca subdialecte ale acestui dialect se citează:

Cel *palmīric*, vorbit odinioară în Palmira (sau Tadmar al lui Solomon) și în împrejurimile ei. Inscripțiunile palmirice, găsite în Palmira, e tot ce ne rămâne din acest subdialect, care s'a stins naintea erei creștine. Ele sînt în număr de 15 și se întind dela 49—258 d. C., iar limba lor este o siriacă aproape pură. Aceste nscripțiuni sînt o dovadă, că Siria s'a servit de scrierea semitică încă inaintea Creștinismului. Subdialectul palmīric se aseamănă întru câtva cu limba arabă.

Subdialectul *nabatean* e idiomul vorbit de toți țărani de pe lângă bălțile Vasith, între Bagdad și Basora, și mai ales pe marginile Eufratului. Scriitorii arabi menționează opere scrise în acest subdialect, dar cari astăzi sînt pierdute. Nabateii erau verșai în toate științele, mai ales în astronomie. Din întreaga și vasta lor literatură, nu ne-a rămas decât un tractat de agricultură tradus în araba în sec. X, dar nu se cunoaște epoca redacțiunii originale.

În fine, subdialectul *sabeic*, în uz la sectarii numiți Sabei de Arabi și Mendaiți sau Chaldei, de ei însăși și de creștinii din sf. Ioan, numiți și ei Sabei. Această sectă pretinde că se trage din sf. Ion Botezătorul, și se zice a fi evrei, isgoniți din Ierusalim prin sec. VIII, în urma cuceririi Siriei de către mahomedani. Ei locuiesc actualmente la Basora, la Suza, la Hovaiza și în orașele marginite de bălți între Tigru și Eufrate, cam la vărsarea acestui fluviu în golful persic. Porecla ce li s'a dat, de creștinii dela sf. Ion, este foarte improprie, căci ei au o ură mare împotriva cre-

⁴⁰⁾ Jaques din Edessa (în fel de Vaugelas) ne apare ca prim-regulator al limbii siriace, și Jean Barzugi este privit ca autorul primei gramatici complete în această limbă.

știnilor și a lui Isus Christos. Literatura lor nu e atât de considerabilă ca a *Nabateilor*. Ne-a rămas dela ei «Cartea lui Adam», o îngrămădire de închipuiri ridicule. Alfabetul, de care s'au servit, diferă de al limbei siriace.

Renan împarte aramaica în două perioade: perioada păgână și perioada creștină. Perioada cea dintâi, o găsește în cele două subdialecte din urmă, adică *nabatean și sabeic sau mendait*.

Alfabetul limbei siriace a fost de patru feluri: 1) *estranghelo*, cel mai vechiu, ce nu se găsește decât pe vechile monumente, și care pare a fi, după unii, tipul alfabetului *uigur*, cel mai vechiu, alfabet turc; 2) *nestorian*, derivat, pare-se, din cel precedent; 3) *siriac ordinar sau maronit*, cu care se imprimează în Europa cărțile cu conținut siriac; 4) în fine cel zis *dela sf. Toma*. Toate aceste alfabete au 22 caractere; cele două din urmă au adoptat și punctele vocale masoretice.

Filologii vechii școlii priveau aramaica ca limbă mai veche decât cea ebraică, și pentru a da tărie aserțiunii lor, ei comparau numele arhaice, menționate în Geneza, cu formele aramaice, studiau sintaxa celor două limbi și făceau să reiasă caracterul monosilabic mai absolut al chaldaice și al siriacei. Nimic însă nu probează, că aramaica e mai veche decât ebraica.

S'a mai pretins, că caracterul ebraic pătrat, adoptat de evrei după captivitatea babilonică, a fost împrumutat dela Chaldei. Quatremère se ridică împotriva acestei păreri, întemeiându-se pe faptul, că acest caracter nu se găsește în niciuna din inscripțiunile chaldaice, găsite până astăzi. Aceste inscripțiuni sînt în caractere cuneiforme, a căror descifrare n'a ajuns încă la un sfârșit.

Aramaica se întinse și în Persia, și, amestecându-se cu l. persană, formă dialectul *pehlvi*, care deveni limba oficială a Persiei, atunci când centrul Imperiului se afla în provinciile occidentale. Gramatica acestui dialect este iranică, iar dicționarul, în mare parte, semitic.

Aramaica a mai jucat un rol însemnat în Asia de sus, căci sub Achemenizi, ea figurează pe monezile provinciilor celor mai departate. Persia, după ce fusese stăpînită de siriaca și greaca, căzu definitiv, prin cucerirea muzulmană, sub dependența genului semitic, de care nu scăpă decât în sec. IX, și apără cu o nouă literatură, semănată cu semitism, dar plină de suveniruri naționale. Influențele lingvistice sînt însă mai totdeauna reciproce. Siriaca își încarcă și ea vocabularul cu cuvinte persane.

III

GRUPUL MIJLOCIU

1. LIMBA FENICIANA

Evreii sub Iosua, 13 sute ani înainte de Christos, venind în Palestina, au dat acolo peste alte populațiuni, cunoscute sub numele de canaanice, printre cari se socotesc și Fenicienii, cari lăsară țara lor în mâinele lui Israel, iar ei se retraseră la mare. Cu timpul, ei s'au răspândit în Asiria, Babilonia, Arabia și Etiopia.

Stabilirea Fenicienilor în țara Canaan se pierde în negura timpurilor. Probabil că ea a avut loc prin anii 2000 înainte de era creștină, pe timpul când domnea Hycsoșii în Egipt. Dialectul vorbit de acest popor a fost semitic. Nu se știe dacă Evreii, la venirea lor în Canaan, vorbeau deja un dialect aramaic dinainte, sau dacă au adoptat limba națională a țării. Asemănarea dintre ele este foarte mare, dar separându-se, s'au dezvoltat aparte, urmând fiecare destinul ei, la niște popoare opuse ca caractere și ca moravuri, și devenită, cu timpul, zice Renan, diferite una de alta nu ca gramatică, ci mai curând ca fiziologie generală ⁴¹⁾.

Feniciana nu trebuie deci socotită drept un dialect al limbii ebraice, ci drept o soră a acestei limbi. În limbajul ordinar al fenicienilor, găsim un mare număr de expresiuni și forme, cari trec în limba ebraică drept archaisme sau nu sînt uzitate decât în stilul înalt sau în poezie (ex. fenicianul *harus* «aur» în loc de *zahab*), întrebuințat în poezie la toate limbile semitice, precum și o formă de pronume relativ, mai primitivă ca cea ebraică. Această particularitate, nu va fi dovedind ea oare, că dialectul fenician nu e alt decât dialectul vorbit de triburile evree la sosirea lor în Canaan, dialect pe care Fenicienii au fost siliți să-l adopte, părăsindu-și limba lor, și că l-au conservat în stare pură, cum îl primise, în timp ce la Evrei el se rafinase cu timpul grație scriitorilor lor? Această întrebare merită oarecare atențiune.

În limba feniciană lipsesc literile quiescente, ceea ce dovedește o adâncă anticitate. Consunantele sînt în ambele limbi aceleași și adeseaori în contrazicere cu aramea și cu celelalte limbi înrudite ⁴²⁾. Multe cuvinte feniciene au o accepțiune diversă de corespondentele lor ebraice: când un sens mai restrîns, când altul mai larg.

Literatura feniciană se rezumă în «Istoria feniciană de San-

⁴¹⁾ Renan, op. cit., livre II, chap. II.

⁴²⁾ Noeldeke, op. cit., p. 16.

choniaton și «Periple de Hannom», traduse în limba greacă; în câteva cuvinte citate de autorii vechi; dintr'un pasaj din Plaut și într'o serie de monezi și de inscripțiuni. Aceste din urmă au fost descoperite pe tot litoralul Mediteranei, Fenicia propriă zisă n'a oferit până acum decât un număr foarte restrins de inscripțiuni. Ele sînt recente și oferă multe forme aramaizate, mai pronunțate ca în limba ebraică, dar cari sînt vechi, căci le regăsim și în dialectul cartaginez sau punic, care este un subdialect al fenicianei, și care se deosebește în punică vechiă și în punică nouă, cea din urmă alterată oareșicum. Inscripțiunile, ce ni s'au conservat din limba feniciană, datează din epoca Seleucizilor și a Romanilor, dar cele mai însemnate sînt *inscripția dela Marsilia*, care e într'o ebraică foarte pură, găsită în anul 1845, și cealaltă e inscripția funerară a sarcofagului lui Esmunazar, regele Sidonului, găsită în 1855, și astăzi la Luvru din Paris.

D. Noeldeke presupune, că ebraica și feniciană sînt numai două dialecte ale uneia și aceleași limbă⁴³⁾. Dacă ele nu sînt decât dialectele unei singure limbă, rezultă că, orî Evreii au adoptat limba feniciană stabilindu-se în Canaan, orî ei au impus limba lor, dușmanilor.

2. LIMBA EBRAICA

Numele de *limba ebraică* nu'l găsim în vechiul Testament decât în trei locuri, și anume în Ex. 19, 18, unde ea este numită *s'aft C'naan* (limba din Canaan), în 2 Regi 18, 26 (Ex. 36, 11, 13) și Nehemia 13, 24, unde este numită *yehudit* (judaică).

Evreii, în scrierile lor (și în *Tarqum*), obienuiau s'o numiască în termenî chaldaici *leşan qudşa* (limbă sfântă), sau încă *laşon ivrit* (limba ebraică). *Ivrim* (evrei), era porecla pe care celelalte popoare o dăduse Evreilor, în timp ce ei însăși se socotiau de poporul lui D-zeu, și se iulitulau *Bnei Israel* (fiii lui Israel). Asupra cuvântului *'Ivrim*, părerite savanților sînt controversate. Unii savanții, și mai ales celebrul *Walton* (în ale sale *prolegomene* asupra Bibliei poliglote din Londra), presupun cu *'ivrim* înseamnă «locuitorii țărmlului opus» al Eufratului, și acest nume s'a dat de către populațiunile din Canaan tribului mesopotamic din care făcea parte Abraham, și că s'a conservat și transmis descendenților săi. Alții, cu textul sacru în mână, vor să dovedească, că

43) Noeldeke, op. cit. p. 16.

prin cuvântul *'ivrim*, la singular *Eber* sau *Eber* se înțelege strănepotul lui *Sem*, de care pomenește genealogia biblică, și care a supraviețuit, ca ultim reprezentant al longevității patriarcale, la cinci sau șase generațiuni, cari s'au urmat până la Abraham așa că poate fi considerat ca cel din urmă patriarh din casa lui Noe⁴⁴). Acest patriarh a transmis dar numele său descendenților săi, cari l-au și adoptat ca nume pentru întregul lor neam, Dar toate aceste păreri, precum am zis, sint controversate și chestiunea este încă în suspensiune.

Intru cât privește limba ebraică, fie că ea a fost importată de Evreii în Canaan și impusă populațiilor acestei țări, fie că a fost impusă Evreilor de către aceste populațiuni, n'avem niciun monument, care să ne dea o idee de starea ei primitivă. Până mai erî, Biblia a oferit singurul izvor pentru cercetările filologilor în domeniul limbei ebraice, redacțiunea ei însă fiind posterioară, iar pe de alta textul ei nefiind vocalizat, ea nu putea să serviască la rezolvarea marelui probleme lingvistice, adică aflarea originii limbei ebraice. In timpul din urmă însă, s'a făcut descoperirea a două inscripțiuni foarte interesante, cu mult anterioare redacțiunii vechiului Testament, cari au aruncat o lumină în obscuritatea diverselor păreri. Cea dintâi, găsită în 1868 pe vechiul teritoriul al tribului lui Ruben la *Dhibân* (Dibon, Jos. 13, 9, etc., la douăzeci kilometri la răsărit de marea Moartă), este cunoscută sub numele de *Stela din Dhibân*, ea era gravată pe o piatră monumentală, ale cărei fragmente sint depuse astăzi în Luvru. Textul ei, care dealminteri nu este complet, conține o descriere a lui *Meza*, rege din Moab (2 Regi 3, 4), a războaelor sale cu Israeliții, etc., și datează de pe la începutul veacului al IX-lea a. Chr.⁴⁵).

A doua a fost descoperită în 1880; ea este tăiată în stânca micului tunel care duce apa fântânei Fecioarei la rezervorul din Siloe (la sud-est de Ierusalim) și, cu toate că e incompletă, s'a ajuns a se descifra o descriere a tăerii tunelului⁴⁶).

Limba din marea inscripțiune a regelui *Messa* nu se deosebește mult de a vechiului Testament. Stilul e absolut același și aceasta a făcut să se creadă, că a trebuit să existe o literatură istorică analoagă la Moabiți. Aceste vechi inscripțiuni semitice nu ne dau însă, și ele, decât scheletul limbei, vocalele nefiind nicidecum in-

44) Vezi Preisswerk, Grammaire hébraïque, Paris 1884, p. XXV și XXVI.

45) Clermont-Ganneau, La stèle de Dhibân, Paris 1870. — Această inscripțiune a fost editată de R. Smend și A. Socin, Freiburg 1886.

46) Vezi E. Kautsch, Die Siloachinschrift, in Zeitschr. d. deutschen Palästina-Vereins, vol. IV, 260. Cf. Preisswerk, op. cit, p. XXVI, nota.

dicate sau foarte rar, precum nu sînt indicate nici reduplicarea consunantelor, nici accentul. De aceea nu știm cum va fi sunat în gura Moabiților⁴⁷). În schimb însă ele ne oferă primele monumente din vechile caractere ebraice.

Tot pentru cunoștința vechii ebraice găsim câteva monumente și în vechiul Testament, precum «Cântul Deborei» (Judecători 5), care e un martor al timpului, când Evreii se luptau încă cu locuitorii din Canaan. Din aceste monumente, unele sînt anterioare Regilor, altele, și anume cea mai mare parte, sînt posterioare acesteia date⁴⁸). Cât privește operele lui David sau ale lui Isaia, ele ne oferă un mare interes literar, dar importanța lor lingvistică e aproape nulă, de oarece ele nu ne spun modul cum s'a pronunțat limba pe timpul lor, operele lor ni s'a conservat ne-vocalizate și n'a fost vocalizate, decât foarte târziu de școlile gramaticale. Aceste școli nu puteau cunoaște decât pronunțarea din secolul lor, iar nicîdecum a epocilor anterioare. Se poate chiar ca punctuația pe vremurile acelea să fi fost deosebită de cea posterioară.

Cât privește textul actual al Pentateucului, el este produsul unei dezvoltări, care aparține unei epoci anterioare, când ebraica va fi avut o structură foarte arhaică și mai asemuitoare în deosebi cu vechia arabă. Așa găsim forme arhaice, și un mare număr de forme gramaticale, cari nu mai sînt, desigur în starea lor primitivă, dar ale căror forme vechi reapar, în parte, sub anume condițiuni. Știința gramaticală este chemată a da socotială de această stare primitivă a limbei, cel puțin în trăsurile ei principale și caracteristice. Pentru aceasta ea dispune de trei mijloace: de archaisme și numele proprii vechi, precum și de unele forme antice conservate în stilul poetic; de concluziunile la cari ne conduc unele forme ale textului actual, cari s'a transformat cu încetul, conform cu legile cari prezidă la dezvoltarea unei limbi; în fine de comparațiunile cu alte limbi semitice, mai ales cu araba, care a conservat, sub multe raporturi, formele primitive cu mai multă fidelitate.

Cu toate mijloacele de care dispunem, nu s'a putut determina care a fost forma primitivă a limbei ebraice, adică forma anterioară redacțiunii textelor ce posedăm. Din primul moment, ea ne apare ca o limbă cu totul formată, așa că diferența între ea și limba din timpurile mai moderne, este aproape invizibilă.

47) Vezi Noeldeke, op. cit., p. 17.

48) Idem, p. 18.

Această *unitate interioară* a limbei ebraice, această inflexibilitate neclintită a ei în decursul vremilor, este foarte caracteristică și totdeauna una din cauzele, care ne opune o pîedică serioasă la cunoștința desvoltării istorice a limbei. Un interval de o mie de ani aproape desparte compozițiunea celor mai vechi scrieri, cari datează de pe timpul lui Moise, de scrierile de pe vremea exilului, și cu toate că aceste cărți sint scrise de autorii cei mai diversi, în diferite locuri din țară, și asupra subiectelor celor mai variate, abstracțiune făcînd de furnura stilistică particulară fiecărui autor, limba este pretutindenî *una și aceeași* pentru toți scriitorii vechiului Testament, atât în privința materialului rădăcinilor și al cuvintelor, cât și în privința formelor și a construcțiunii.

Cu toată unitatea ei interioară saă gramaticală, limba ebraică ca limbă vie, se poate zice, că a trecut prin trei faze saă perioade: In prima perioadă, cea *archaică*, ea trebuie să fi fost deja foarte vechiă; în a doua, cea *clasică*, ea tinde a se diferenția în două feluri de stil, unul mai vulgar, altul mai artistic: limba Pentateucului face parte din această perioadă, ea nu mai are urme de archaisme; înfine, în a treia perioadă, perioada *decadenței* saă perioada *chaldaică*, care începe în sec. VII înaintea erii noastre, limba se alterează și sfârșește prin a fi înăbușită de idiomele aramee, cari îi iaă locul.

Cu perioada clasică, limba ebraică intră în vârsta ei de aur, și produce o literatură în proză și poezie, la care niciun popor n'are nimic de comparat. Gustul, măsura, perfecțiunea formeii, înfine tot ce constituie operele geniale, se găsește respândit cu abundență în toate scrierile acestei epoce de aur a limbei și literaturii ebraice.

Dela captivitatea Evreilor în Babilonia (sec. VI a. Chr.), ebraica încetează de a fi limbă vulgară și rămâne numai un idiom al aristocrațimii⁴⁹⁾. Unii pretind, că Evreii din Palestina ar fi adoptat atunci un dialect al limbei aramee, și anume dialectul chaldaic, care a suplantat limba ebraică, și că acest dialect a devenit preponderant în Palestina, încă înainte de epoca Maccabeilor. Aceasta este imposibil de admis, ca un popor să'și

⁴⁹⁾ In scriitorii, cari precedează captivitatea babilonică, găsim deja urme din limba aramaica dar tendința devine mult mai vizibilă în scriitorii posteriori captivității. Cuvintele, formele, întorsăturile aramaice se întălesc mai la fie care linie.

părăsească limba sa, ajunsă la perfecțiune, pentru a adopta un idiom străin, necultivat și sărac.

Esdra și Nehemia, la întoarcerea lor în Palestina, găsesc un dialect corupt, iar nu o limbă străină. Pe timpul lui Ezechias se vorbea deja o limbă vulgară, diferită de cea literară. Pe vremea lui Cyrus, limba ebraică era cu totul coruptă. Contactul cu națiunile cealalte semitice, și cu națiunile din Siria, sfârși prin a da limbei o fizionomie străină. Decî are dreptate Renan, când susține, că schimbarea limbei s'a operat prin corupțiunea succesivă a vechiului idiom. Același fenomen se întâmplă și cu limba ebraică, pe care o duseră cu ei Evreii în exilul babilonian și n'o părăsiră, cum presupun unii, ci o conservară într'o stare adevărat, mai mult sau mai puțin pură, căci ei nu puteau s'o uite în mijlocul străinilor și a apăsătorilor lor.

Această limbă, sub influența limbei aramaice, vorbită pe atunci în tot imperiul chaldeo-babilonian, și departe de orice literatură, care s'o conserve în stare pură, se corupse și ea și căzu în stare de limbă vulgară. Multe cuvinte își schimbă însemnarea, altele noi se formară. Se introduse particulele, cari înlesnesc ideile abstracte, timpurile compuse.

Se poate spune, cu siguranță, zice d. Noeldeke, că limba ebraică era deja stinsă pe timpul Maccabeilor⁵⁰⁾. Grație însă simțului patriotic, exaltat de sălbătăciile Romanilor, limba ebraică, care trecuse la stare de limbă moartă, reapăru și mai trăi cîtva timp. Savanții își făceau cursurile lor în această limbă, totuși urmele aramaice se resimt adânc în toate scrierile lor și se resfrîng mai mult asupra gramaticii și sintaxei.

Până în sec. XII d. Chr., ebraica continuă a fi scrisă, dar foarte rar, și în starea ei oareș cum aramaizată; în această fază, ea poartă numele de ebraica rabinică. Deaci înainte, sub influența limbei și literaturii arabe, scriitorii, și mai ales poezii evreie, încep a desmormănta ebraica cea veche și a scrie în stilul biblic cel mai pur.

Până în sec. X d. Chr. limba ebraică n'a avut gramatică, frumoasa limbă nu poartă nicio urmă de legislațiune artificială. Iuda Hayyug din Fez (960 d. Chr.), puse cel dintâi baza unei sănătoase filologii ebraice, iar școala sa fu continuată de ilustrul filolog Ionai-ben-Gannach. Obscuritățile din limba ebraică, ei le explica cu ajutorul limbilor siriacă și arabă. Tractatul *Micdod*

50) Noeldeke, op. cit., p. 21.

al lui David Kimși (1200) fu considerat de cap de operă în tot cursul evului mediu.

Prima gramatică sistematică a limbei ebraice este a lui Reuchlin, intitulată «De rudimentis hebraicis» (1506). Cei doi Buxdorf și Sal. Glass reprezintă repertoriul complet al științei ebraice în sec. XVI și XVII. Lui Schultens, mai cu seamă, filologia ebraică datorează o eternă recunștință pentru energia cu care a realizat ideea sa favorită: luminarea limbei ebraice prin cea arabă. Grșsala lui cea mare însă, este, că nu ținea seamă de celelalte idiome semitice, căci dacă limba arabă oferă lumină mare pentru înțelegerea limbei ebraice cu privire la sintaxa și structura generală, apoi aramaica oferă și ea un mare interes pentru partea lexicografică. Elevul acestuia, Schroeder, aduse gramatica ebraică la cel mai înalt grad de perfecțiune. Scrierile unor savanți ca Michaelis, Simonis, Storr, Eichhorn, Vater, Iahn, Viner și mai ales Gesenius și Ewald, contribuiri nu puțin la progresul filologiei ebraice.

Alfabetul ebraic, până aproape de începutul erei creștine, a fost alfabetul fenician, colțuros și aspru. El fu înlocuit cu alfabetul chaldaic, mai corect în formele sale. Cel vechiu se găsește pe monezile epocii Maccabeilor și pe câteva piese ce par a fi fost bătute mai târziu, pe timpul războaielor cu Romani.

Alfabetul chaldaic nu distingea nici el vocalele. S'a căutat a se întrebuința unele consoane ca vocale, dar acest sistem, deși aplicat cu critică, nu putu da decât rezultate necomplete și nesatisfăcătoare. Atunci Masoreții inventară punctele vocale în sec. IX.

Textele ebraice, nu au fost dar vocalizate decât foarte târziu, așa că pronunțarea, ce li s'a dat posterior, nu poate fi adevărata pronunțare pe care vor fi avut-o la început. De aceea, cu drept cuvânt, Noeldeke a putut să creadă, că textul actual al Bibliei nu e expresia sinceră a vechei limbi ebraice, ci mai curând o redare îngrijită, foarte meritoasă, dar într'o ebraică mai recentă⁵¹⁾. Nu cunoaștem dar modul cum s'a pronunțat vechea ebraică, deoarece nu ni s'a conservat decât scheletul ei, care nu e suficient de a ne o da, lipsindu'i suflul, care să'l anime, adică vocalele⁵²⁾. Și tocmai vocalismul este baza gramaticii ebraice, întreaga flexiune a limbei se face din schimbarea continuă a vocalelor.

În forme gramaticale, limba ebraică este mai puțin avută, dar pare că ele s'au dezvoltat mai târziu.

51) Noeldeke, *op. cit.*, p. 19.

52) Afară de lipsa vocalelor, consoanele s și ș, cari nu se deosebesc astăzi decât printr'un punct diacritic pus la stânga sau la dreapta literei, nu'l aveau în vechime și se confundau.

Articolul în limba ebraică este *ha*, el precede substantivul, e legat de dânsul și îi slujește de determinativ; forma sa primitivă este *hal*, și dinaintea cuvintelor care încep cu o consunantă el se asimilează cu acea consunantă inițială.

La substantive, femininul sing. se formează prin adăogirea lui *at*, care suferă modificări, uneori schimbând pe *t* într'o simplă aspirație, alteori pierzând pe *a*; la plural, masc. e *im*, fem. *ot*. Cât privește dualul, el este întrebuițat mai rar ca în limba arabă, dar mai des ca în aramaica și forma sa este *aim*. Dezinențele cazuale, care în limba arabă joacă un rol atât de considerabil, conservate fiind în stare pură, au dispărut cu totul din ebraica, sau dacă au rămas ceva urme slabe, ele sînt îndoioase. Nominativul este redat prin tema însăși, iar celelalte cazuri se construiesc cu ajutorul prepozițiilor. Numai cazul genitiv are o formă a sa particulară, numită *status constructus*. Am văzut ce este acest *status constructus*, când am făcut comparațiunea limbilor semitice. În limba ebraică, la singular, numele masculine puse la *status constructus* rămân neschimbate, iar la plural, ele pierd consoana finală *m*, uneori și vocala care precede; la feminin sing. *t*, care se transformă uneori într'o aspirațiune, reappare de astădată, și la plural feminin, se conservă dezinența *ot*.

Prepozițiile, care servă la suplinirea cazurilor, dau ebraiceii o fizionomie analitică. Se crede că aceste prepozițiuni au fost la început rădăcini verbale, separate.

Trecând la verb, găsim în limba ebraică numai 5 forme, când timpul primitiv al verbului semitic a dispus de 15 forme.

Ca frazeologie, caracterul limbei ebraice este foarte vechiu. Mai toate frazele sînt unite prin conjucțiunea «și», în lipsă de alte particule, care să exprime legătura mai fină a ideilor. În acest chip, limba convenia foarte bine poeziei, dar foarte puțin expresiunii rafinate a unei expunerii complexe sau desbaterii subiectelor de ordine abstractă.

Cât privește lexicul ebraiceii, el este foarte restrins. Nu cunoaștem din toată limba decât ce ni s'a conservat în vechiul Testament. Celebrul ebraist olandez *Leusden* a făcut socotiala cuvintelor ebraice și chaldaice aflătoare în vechiul Testament și a găsit 5642. De altă parte s'a calculat, că numărul rădăcinilor verbale se urcă la 500^{se}). Desigur că multe cuvinte, care nu s'au între-

;) Preisswerk, op. cit., p. XXVII, notă.

bunînțat în vechiul Testament, vor fi existat în langagiul zilnic. Dacă am cunoaște întregul vocabular ebraic de pe timpul lui Ieremia, poziția acestei limbi s'ar limpezi față cu celelalte limbi surori, și atunci am putea pricepe mai bine vechiul Testament și descoperi mai ușor numeroasele corupțiuni ale textului biblic⁵⁴).

Cum se vede, limba ebraică este cam săracă, în raport cu limba arabă, a cărei bogăție este proverbială. E neîndoios, că și cea dintâia ar fi ajuns la o perfecțiune și bogăție analoagă, dacă ar fi trăit o viață mai lungă și ar fi avut o carieră tot așa de glorioasă ca limba arabă. Ea rămâne totuși tipul cel mai perfect din familia limbilor semitice.

Un dialect al limbei ebraice e *samaritana*, care s'a alterat din două cauze: 1) Influența crescândă a dialectelor aramaice și 2) amestecul cuvintelor nesemitice aduse de colonii streine, după întoarcerea din captivitate. În acest dialect există o versiune a Pentateucului, redactată prin sec. I.

Literatura ebraică, deși restrînsă și mărginită la câteva opere se poate pune alături cu literaturile cele mai grandioase. Epoca ei clasică, care rezumă perioada cea mai strălucită, e ilustrată de scrierile măestre și viguroase ale profeților Ioel, Amos, Oseu, Isaia, cari dădură limbei ebraice o formă neperitoare, și sfârșește cu Ieremia și Ezechiel. Nu mai vorbesc de Biblia, acea mină vastă și sublimă de poezie, care a ajuns cartea Lumii și la care s'a adăpat și se adapă toate neamurile pămîntului.

Influența limbei chaldaice aduce cu dînsa decăderea literară a limbei ebraice. La întoarcerea din robia babilonică (sec. VI a. Chr.), Evreii nu mai vorbîiau decât o limbă stricată, pe care o importară în țara lor. Această limbă se corupse și mai rău, cu elenizarea multor Evrei deportați în Alexandria. Totuși se continuă a se mai scrie în limba ebraică. Scriitori distinși din această epocă sînt Nehemia, Esdra, Malachia, Tobia, Judith, Suzana. Cărțile Esther, Ecclesiastul și câțiva psalmi, cari aparțin secolului al treilea și al doilea a. Chr., sînt scrise în limba ebraică, dar sînt așa pline de aramaisme, că am putea admite, că autorii lor cunoșteau bine limba vorbită de popor.

Literatura ebraică modernă sau postbiblică se coprinde și ea în două perioade deosebite. În prima, care merge până la sec. XII, ebraica e încă rar scrisă; în a doua, care se întinde până în zilele noastre, literatura ebraică ia o dezvoltare mare la Evrei. Mo-

54) Noeldeke, op. cit., p. 24.

numentul esențial și caracteristic al primei perioade este *Mišna*, redactată în sec. II la Tiberiada, o culegere de tradițiuni rabinice, un fel de a doua Bibliă. Într'însa dăm peste un însemnat număr de cuvinte aramaice ebraizate, de cuvinte grecești și latine. *Ghemara*, redactată cea dintâi în Palestina, în sec. IV, cealaltă în Babilonia, în secolul următor, e scrisă deja cu totul în limba chaldaică, adică în limba grăită de popor.

În a doua perioadă, sub influența culturei arabe, savanții evrei făcură să renască limba vechiă, adică limba biblică. În această limbă ei traduseră toate scrierile arabe, privitoare la știință, filosofie, teologie, medicină, etc. Maimonide, Rași și alții sint cei mai distinși reprezentanți ai științei și literaturii în evul mediu. Reinviortată de acești mari scriitori, limba ebraică, adusă de ei la o perfecțiune literară desăvârșită, a rămas clasică până în ziua de astăzi.

Nu putem mai bine termina acest capitol, decât reproducând aci una din paginile cele mai elocvente ale marelui semitist Renan, cu privire la limba ebraică. «Ebraica, zice d-sa, este pentru rasa semitică, ceea ce sanscrita e pentru rasa indo-europeană, tipul cel mai curat, cel mai complect al familiei, idioma care conține cheia tuturor celorlalte, idioma originilor, cu un cuvânt, depozitara secretelor istorice, linguistice și religioase a rasei căreia aparține. În ebraica ni s'aŭ transmis arhivele primitive ale acestei rase, arhive devenite printr'o minunată întâmplare, Arhivele neamului omenesc».

«Dacă privim, în totalitatea sa, dezvoltarea spiritului ebraic, sintem isbiți de acel puternic caracter de perfecțiune absolută, care dă operelor sale dreptul de a fi considerate ca *clasice*, tot așa de bine ca și producerile Greciei, Romei, și ale popoarelor latine. Singur între toate neamurile Orientului, Israel a avut privilegiul de a scrie pentru lumea întreagă. E desigur admirabilă poezia din Vedas, dar această culegere de cânturi primitive ale rasei căreia aparținem, n'are să înlocuiască totuși niciodată, în expresiunile senzațiunilor noastre religioase, poezia Psalmilor, opera unei rase așa de diferită de a noastră. Celelalte literaturi nu pot fi citite și apreciate decât de savanți; literatura ebraică e Biblia, cartea prin excelență, lectura universală: milioane de oameni răspândiți în lumea întreagă nu cunosc altă poezie. Dacă această carte n'ar fi conținut un ce de o profundă universalitate, desigur că ea n'ar fi ajuns vreodată la acest noroc».

«Ca și Grecia, Israel avu darul de a desvolta în perfecțiune ideea sa și a o exprima într'un cadru strîmt, dar impunător; proporția, măsura și gustul fură în Orient privilegiul exclusiv al poporului evreu, și prin ele reuși a da gândirii și sentimentelor sale o formă generală și potrivită întregului gen omenesc».

IV

GRUPUL SUDIC

1. LIMBA ARABA *)

Grupul sudic al limbilor semitice se compune în realitate din două dialecte: *himiarit* și *koreișit*. Într'o epocă foarte îndepărtată, dar care n'a fost încă precizată, se crede că o parte din populațiunea himiariată ar fi emigrat și s'ar fi stabilit în Abisinia, țară situată la sud-vestul Egiptului și al Nubiei. Limba ei se alteră, firește cu timpul, sub influența limbei locale, și deveni pe nesimțite limba națională, sub numele de *gheez* sau *etiopiană*, dar dispăru, la rîndul ei, pentru a face loc unui dialect, vorbit în zilele noastre și cunoscut sub numele de *amharic*.

Celalt dialect, dialectul *koreișit* (lisan arabi mubin = limba arabă clară), grație lui Mohamed, care se sluji de dînsul la scrierea Coranului și care îl impuse cu sabia în toată peninsula arabică, nu întărză de a suplanta dialectul himiarit și alte subdialecte intermediare, cari căzură în desuetudine, și fu adoptat ca limbă națională.

Dacă ar trebui să credem pe gramaticul arab Soyuti, limba arabă ar fi rezultatul fuziunii tuturor dialectelor, fuziune operată de Koreișii din împrejurimile Mekkei. Aceștia, pe cînd păziau Caaba, veniau în contact cu diversele triburi atrase într'acolo de pelerinaj și de așezămintele centrale ale națiunii, și cu modul acesta își însușiră finețele dialectelor ce auziau vorbindu-se în jurul lor, așa că toate eleganțele celorlalte dialecte se găsesc reunite în idioma lor. Din vremi imemorabile, dealminteri, Koreișii treceau de cei dintâi printre Arabi, cari vorbeau perfect limba arabă, pronunțarea lor fiind mai pură și lipsită de provincialisme.

Această teorie, care admite dialectul koreișit ca tipul primitiv al arabei clasice și generalmente admisă de savanții specialiști, a

*) Partea aceasta e un rezumat al lucrării mele inedite: «Ochire asupra limbei și literaturii arabe».

găsit un adversar în d. Noeldeke. După d-sa limba arabă n'a provenit din dialectul koreișit. «Niciun scriitor arab, zice savantul semitist, nu admite aceasta. Există într'adevăr un dialect koreișit, dialect vorbit în Mekka, dar a considera limba arabă de koreișită, ar fi tot una cu a se considera limba germană de berlineză, lipscană, etc., iar limba engleză de londoneză sau oxfordiană. Din această aserțiune greșită s'a conchis că limba clasică ar fi prin urmare acest dialect koreișit, menționat de Coran. În realitate limba din Coran oferă, față cu limba clasică, multe puncte neasemănătoare, cari s'ar înmulți desigur, dacă punctuația târzie n'ar ascunde multe. Tradițiunile, cari acordă koreișitei supremația asupra celorlalte, sînt parte inventate, parte complimente pentru stăpînitorii originari din Koreiș, dar, fără îndoială, în contradicere cu opiniunea generală a Arabilor, chiar în vremile mai recente».⁵⁵⁾

Este incontestabil însă, că limba arabă cea mai curată s'a vorbit în mijlocul triburilor celor mai pure din provinciile Hedjaz și Nadjed, și mai ales de Koreișiți. Influența dialectului koreișit a fost totuși aproape nulă înaintea epocii islamice. Abia în redacțiunea Coranului, ea devine mai decisivă. «E posibil, zice Renan, în a sa *Histoire comparée des langues sémitiques*, să se fi acordat acestui trib întăetatea în influența formării limbei, în scop de a se supune unor vederi preconcepte și de a se face din Koreiș o rasă privilegiată, destinată a da Arabiei pe profetul ei.»

Epoca formațiunii limbei arabe se pierde în negura timpurilor. Cele câteva inscripții găsite în timpurile din urmă în unele părți din nordul Hedjazului, cari par a fi nu mult anterioare erei creștine, sînt în mare parte fragmentare și nu oferă rezultate serioase pentru graiul⁵⁶⁾. Alte inscripții mai târzii, găsite nu departe de Damasc, în stîncile dela Tafa și studiate de d. Halévy, nu conțineau decît nume proprii⁵⁷⁾.

Ca limbă scrisă, limba arabă nu ne apare decît foarte târziu și anume în veacul al VI-lea după Christos. Până atunci ea se transmisese numai ca limbă vorbită. Intreaga literatură a tradițiunilor (Hadith), cât și vastul tezaur poetic nu s'a'au fixat pe hăr-

55) Noedelke, op. cit., p. 47.

56) Limba din aceste inscripții se aseamănă mult cu cea ebraică, cu care are în comun artic. ha. Noeldeke e de părere, că neamurile, cari au trăit pe acest pământ (Hedjazul), și pe care vechiul Testament le privește ca rude ale lui Israel, vor fi vorbit dialecte ismaelite, midianite și la urmă chiar edomite, dialecte în care s'a operat o trecere anumită de la araba la ebraica, și că inscripțiunile acestea oferă tocmai o rămășiță a acestei alianțe, (Noeldeke, p. 43).

57) Halévy, *Essai sur les inscriptions du Safa*, Paris 1882 (Extrait du *Journal asiatique*) și Noeldeke, op. cit., p. 43.

tie decât în epoca postislamică. Dacă mai adăogăm la aceasta și faptul că vocalizația, care n'a fost restaurată de filologi decât prin sec. X, lipsește cu desăvârșire acestor texte, ne găsim într'adevăr într'o desăvârșită neputință de a ști, cum s'a grăit limba înainte, necum de a deslega procesul lingvistic prin care a trecut această limbă până să ajungă la starea înfloritoare și perfectă în care se găsea la venirea lui Mahomed.

Nu trebuie dar să ne mirăm dacă, din primul moment, ea ne apare ca o limbă formată, și că deși necultivată până atunci, ea ni se prezintă deodată în toată perfecțiunea ei, cu flexibilitatea și bogăția ei infinită, cu un cuvânt, atât de desăvârșită, că până în ziua de azi, ea n'a suferit mai nicio modificare însemnată. Cu venirea lui Mahomed și convertirea Arabilor la islamism, limba arabă căpătă o mare extensiune. Grație Coranului ea deveni o limbă universală, sau cel puțin una din limbile cele mai răspândite în întreaga lume. Persanii, Turcii și multe națiuni indiene adoptară ca limbă literară. «Învățați limba arabă, zicea profetul, căci e limba în care Domnul va vorbi servitorilor săi în ziua judecării din urmă». Coranul privit ca model inimitabil, dădu limbii o formă definitivă. Secolul al IX-lea îi fixă gramatica pentru totdeauna. Dela Mahomed și până la Renaștere, în răstimpul a opt veacuri, ea fu consacrată de o literatură strălucită.

Mai târziu, cu peirea califatului, această limbă rafinată, fiind prea savantă pentru uzul unui popor recăzut în ignoranță, încetăde a mai fi vorbită și nu se mai utiliză decât în scrieri și în Biserică. Araba vulgară îi luă locul. Descompusă, la rândul ei, în mai multe dialecte, deosebindu-se numai prin pronunțare, limba arabă vulgară diferă foarte mult, din punctul de vedere gramatical mai ales, de limba savantă.

Limba arabă literară, privită în ansamblul ei, se deosebește de celelalte dialecte semitice, printr'o delicateță, o bogăție de cuvinte și niște procederi gramaticale, cari pricinuesc o adevărată surprindere celor ce trec dela studiul limbii ebraice sau siriace la studiul acestei limbii. Ea este și va rămânea cea mai bogată din toate limbile Orientului. Nobleță, armonia, conciziunea, forța și măestria sint calitățile ei de căpetenie: o limbă care, dela început, a întrecut finețile idiomelor celor mai rafinate, prezentând, din primul moment, subtilități de critică literară și de retorică, ce se văd numai în epocile cele mai rafinate de reflecțiune.

Gramatica limbii arabe e foarte complicată. Alfabetul ei se

compune numai din consoane, afară de trei vocale lungi, numite *elif. uaf și ya*. Celelalte vocale se adaogă, ca și în limba ebraică și siriacă, sub forma unei punctuații masoretice, pe care o găsim numai în operele pentru începători și în Coran, în scop de a-și păstra corecta pronunțare pentru posteritate. Araba vulgară vorbită actualmente, nu ține în general socotială, în scriere, de vocalele scurte. Toate părțile de cuvânt, gramaticii arabi le derivă dela verb. Verbul este sufletul frazei. Arabii cari, de secole întregi s'au indeletnicit cu infrumusețarea limbei lor, au perfecționat într'un mod uimitor această parte de cuvânt. Fără ajutorul prepozițiunii și al adverbului, cari în limbile noastre sărace slujesc de suită verbului, ei i-au combinat într'atâta compozițiunea, încât cu ajutorul câtorva litere caracteristice, ei pot reda cu precizie gradul de putere al senzațiunilor noastre și a urmări, ca să zic așa, gândirea în imensitatea sborului (î 58).

Conjugația e săracă. Ea admite numai două timpuri: *preteritul și aoristul*. Modurile, și anume indicativul, subjonctivul, condiționalul și un alt mod particular limbei arabe numit *energicul*, se exprimă cu ajutorul câtorva modifițiuni în terminațiunea timpului aorist. Conjugația însă e săracă numai în aparență, căci e deajuns a se anina unele particule să se schimbe vocalele și ajungem a determina, cu o precizie uimitoare, timpurile și modurile. Acest sistem de variațiune e mai slab în limbile ebraică, chaldaică și siriacă. Imperativul formează un mod special. Flexiunea verbului se face precedând sau însoțind rădăcina de niste litere caracteristice ale numerilor și perscanelor. Când îi servă de prefix, verbul e la prezent sau viitor, când îi servă de sufix, verbul e la un timp trecut.

O altă particularitate încă și mai uimitoare a acestei limbi este, cum s'a văzut deja în introducerea acestui studiu, că verbele pot trece prin mai multe forme, schimbându-se numai vocalele rădăcinei, consoantele rămânând imobile și să exprime toate nuanțele aceleai idei. Cu modul acesta, un simplu verb arab suferă 15 schimbări în forma sa activă și 15 în forma pasivă. Inchipuiască'și oricine acest labirint nesfârșit de forme, această bogăție imensă de nuanțe, de care numai un adevărat arab s'ar putea folosi în scrierile sale!

Tot din simpla schimbare virtuală a vocalelor scurte sau și din inserarea vocalelor lungi, sau infine din adăogirea câtorva consoane servile ca *n, m, s, t* la începutul rădăcinei, verbul dă naș-

58) Sylvestre de Sacy, *Chrestomathie arabe*, Paris, 1823.

tere substantivului : *mamlakat*^m (regat) dela *malaka* (a poseda). Substantivul are trei cazuri, dispărute în araba vulgară și absente în celelalte limbi semitice, afară de etiopiana. Ele sunt caracterizate prin desinențele *u*, *un* la nominativ ; *i*, *in* la genitiv ; *a*, *an* la acuzativ. Pluralul are o formă regulată, rar întrebuițată ; formațiunea sa obicinuită, cum am văzut, oferă una din particularitățile cele mai surprinzătoare. Cuvântul, trecând dela singular la plural, suferă o schimbare profundă, bazată pe niște reguli foarte vagi.

Grație unei excepțiuni fecunde, araba a îmbogățit fondul comun al gramaticii semitice cu o serie de procederi, cari îi sunt proprii, și pe cari surorile ei le-au ignorat în totdeauna. Asa de pildă cazurile, comparativul, formele participiale derivate de la substantiv, și cari au permis Arabilor a'si crea nume de unitate, de instrumente, de meserie, de individualitate, de specificațiune, de abundență, de loc, etc., apoi pluralele de lipsă, formele adiectivale sau verbale pentru a exprima calitățile accidentale sau obișnuite, defectele corporale, culorile, dorința, afectațiunea, cererea, intensitatea, etc. și o mulțime de alte relațiuni delicate, pe cari limbile noastre nu le pot exprima decât indirect. «Nici o limbă, zice Renan, nu o egalează în acest fel de bogăție ; ea este prin excelență limba mecanismurilor regulate și a formelor constante».

Limba arabă are două genuri : masculin și feminin ; trei numere : singular, dual și plural. Dualul, care e de o importanță colosală în limba arabă, e abia întrebuițat în siriaca și nu se aplică în limba ebraică decât substantivelor, dar niciodată verbelor, pronumelor și adiectivelor. Adiectivele derivă tot dela verb și sint clasate în active și pasive, după cum rezultă dintr'un verb subiectiv sau obiectiv. Articolul este *al*, precede substantivul și este indeclinabil și invariabil. Sub forma aceasta el nu se găsește decât în limba arabă. Infine pronumele sint declinabile și au în plus o formă particulară pentru a desemna femininul la persoana II-a.

Sintaxa limbei arabe nu e aproape deloc complicată.

În ce privește însă vocabularul, limba arabă e de o avuție proverbială. Se poate evalua la șase mii numărul total al rădăcinilor verbale și la 60 mii numărul transformărilor acestor rădăcini în diversele părți ale cuvântului. Un filolog arab, Hamsa el Isfahani, raportează că un gramatic, care a socotit numărul total al formelor, a găsit 12,150,052. Desigur, că gramaticul în chestiune va fi socotit ca forme și modificările timpurilor și a numărului, pentru a

ajunge la această cifră colosală! Cu toate acestea, lucrul nu pare tocmai neverosimil, dacă ne gândim la bogăția imensă de nuanțe, cari reprezintă numai un singur obiect.

Astfel, unui gramatică, tot arabi bine înțeles, au avut răbdarea să culeagă toate expresiunile, cari se puteau aplica unui obiect dat și au găsit 1000 termeni pentru cămilă, 500 pentru leu, 200 pentru șearpe, 400 pentru nenorocire, aproape 1000 pentru sabie! Pentru cal ei au găsit un număr incalculabil de termeni, numele calului e la orice moment în versurile lor, el e amicul și tovarășul lor, el e unica lor comoară. Acest număr uimitor de termeni n'ar trebui să ne mire, căci fiecare termen adaugă câte o idee secundară obiectului ce determină, și trebuie deci a fi socotit ca un simplu epitet luat ca substantiv.

Din cea mai profundă anticitate, limba arabă a fost în posesiunea individualității sale și a constituit o ramură aparte în seria limbilor semitice. Am văzut ce procederi bogate posedă această limbă, procederi necunoscute limbilor surori, și cari o fac să fie superioară celorlalte. Faptul acesta ne face să credem, că limba arabă s'a deslipit de trunchiul comun al limbilor semitice, într-o vreme când poseda încă virtuțile ei organice. Dacă ea a luat o desvoltare mai mare, cauza este, că a trăit mai mult și a putut să atragă achizițiunile unui număr de veacuri mai mare. Limba ebraică ar fi ajuns poate și ea la o bogăție tot așa de imensă, dacă s'ar fi bucurat de o carieră tot așa de glorioasă și dacă ar fi viețuit în condițiuni tot atât de favorabile.

Nicărei însă simbolismul semitic nu apare mai strălucitor și nu se reflectă mai puternic ca în limba arabă. Ea rămâne tipul desăvârșit al marelui familii semitice.

Pentru filologie, limba arabă e de o deosebită importanță, din punctul de vedere al înrudirii cu limba ebraică, în care s'a formulat monoteismul și care, pe nedrept, s'a crezut muma comună a tuturor limbilor. Studiul ei este indispensabil la exegeza Bibliei, cuvintele din limba ebraică putându-se explica adesea cu cuvinte corespunzătoare din limba arabă. Cartea lui Iov bunioară este enigmatică pentru acela care nu cunoaște această limbă.

În fine, pentru lingvistică e de cea mai mare însemnătate, căci slujește ca punct de plecare în gramatica comparată a limbilor semitice, ale cărei rezultate ar aduce cele mai vii lumini în problema încă nerezolvată a originii limbilor.

Timp de șase veacuri, limba arabă a servit de expresiune unei

literaturii faimoase, unui avânt considerabil pe tărâmul științelor și al artelor, lăsându-ne moștenire tezaurele sale prețioase și cuceririle ce a făcut. Grație încurajărilor, zelului și munificenței califilor, și mai cu seamă a califilor El-Mansur, Harun-er-Reșid și a ilustrului său fiu El-Mamun, toate artele liberale, toate ramurile literare și științifice se cultivară pe întrecute. Academii celebre se întemeiară la Bagdad, la Bassora, la Cufa și aiurea. Științe, a căror nume abia se cunoștea în Europa, se înălțară pe malurile Tigrului la cel mai înalt grad de splendoare. Poporul arab devenise în evul mediu păzitorul științelor și acest depozit, ce'i se încredințase, el îl păstră cu sfințenie, apoi îl transmise altora, după ce'l înbogățise cu descoperirile sale.

Lui îi datorăm introducerea cifrelor, perfecționarea Algebrei, care și-a păstrat numele ei arab, precum și a Trigonometriei, în care au făcut descoperiri serioase. În astronomie, știința lor favorită, au scris opere numeroase asupra reflecțiunilor, a refracțiunilor și a mărimilor aparente; au corectat Tablele Grecilor și au cules ei înșiși observațiuni importante. În medicină au fost cei dintâi, cari au aplicat chimia și principiile lor s'au urmat cu sfințenie în toate Universitățile din Europa, până în veacul al XVII-lea. Geografia le datorează foloase incontestabile.

Dacă Arabii n'au inventat niciun sistem nou în filosofie, ei au favorizat cel puțin această știință, păstrându-ne, în traducerile lor, cele mai bune sisteme ale filosofilor greci, ale căror originale sînt în parte pierdute. Neobosiți în lucrările lor, ei au compus tratate numeroase și folositoare asupra gramaticii, retoricii, poeticii și elocinței; dicționare enciclopedice, biografice, istorice și geografice, cu un cuvânt dicționare pentru toate științele.

Literatura lor e imensă, numărul poezilor incalculabil, operile istorice nenumărate. Această literatură e de un interes nemărginit în procesul civilizațiunii umane, nu numai fiindcă coprinsul ei e bogat și vast, dar și pentru că roadele ei au căzut într'o vreme când toată Europa zăcea cufundată în întuneric. Toată această vastă literatură universală, tradusă în parte în limba latină pe la sfârșitul veacului al XI-lea și mai ales în al XII-lea, influență și învioră școlile din Occident și contribuie mult la aducerea *Renașterii*.

2. LIMBA ETIOPIANA

Din cele două dialecte koreșit și himiarit, vorbite în Arab'a înaintea epocii islamice, am văzut că cel dintâi a dat naștere

limbei arabe, pe când celalt, introdus în Abisinia, luă curând locul idiomei indigene și deveni limbă națională.

Ne resit că acest dialect *himiarit*, înainte de a ajunge limba etiopiană, a trecut prin unele faze, cari i-au imprimat serioase modificări; în starea sa primitivă, el seamănă a fi un intermediar între limba arabă și cea etiopiană.

Din vechiul dialect himiarit ne-a rămas inscripțiunii foarte interesante, cari au aruncat o lumină vie asupra lui. Aceste inscripțiuni, descoperite de Wellsted și Cruttendern în 1830, de Fresnel câțiva ani mai târziu, de Arnaud în 1843 și descifrate sau studiate de Fresnel, Mohl, Roediger, Lanci, Gesenius, Ewald și în timpurile din urmă mai ales de d. Halévy, au contribuit să lărgiască în mod serios cercul cunoștințelor asupra acestui dialect și asupra popoarelor cari l-au vorbit. Ele încep după Christos și se întind până în veacul al IV-lea.

Considerate din punctul de vedere gramatical său din cel frazeologic, inscripțiunile în chestiune se pot diviza în două categorii deosebite, fiecare categorie aparținând unui subdialect. Cel dintâi subdialect e cel *sabeic*, cel d'al doilea e subdialectul *mineic*. Acestui din urmă subdialect aparțin numeroasele inscripțiuni sudarabe, pe cari Euting le a descoperit de curând la Hedjr, în partea nordică a provinciei Hedjaz, unde Mineii vor fi avut desigur o puternică stațiune comercială. Cauzativul îl exprimă Mineii prin *sa* și ca sufix pentru a 3-a persoană aș pe *s* (precum Asirienii pe *š*). Subdialectul sabeic dinpotrivă, ca și celelalte limbi semitice, servă de cauzativul *ha*, iar ca sufix aș pe *h* (hu etc).⁵⁹⁾

Dialectul himiarit, în ansamblul său, are o mare analogie cu limba arabă și în unele privințe pare chiar mai vechi decât dânsa. Nu-i lipsesc nici bogatele forme verbale ale acesteia, nici pluralele sparte, nici dualul. Numai articolul diferă la amândouă: în araba este *al* și se prefixează, în himiarita e *n* și se sufixează.

Multă vreme, Himiaritiții au jucat un rol hotărît în istorie. Ei erau aliații Parților și steteau pe un picior de dușmănie cu popoarele din Abisinia. Regii acestei țări reușiră, după mai multe încursiuni în țara Himiaritiților, nu numai a-i învinge, dar și a desființa regatul lor, pe care îl cuceriră. Din acel moment, limba himiarită dispăre din tot Iemenul și este repede înlocuită cu limba arabă.

La rândul ei, limba himiarită, adoptată de apăsătorii poporului

59 Vezi Noeldeke, op. cit., p. 54.

care o vorbă, nu întârziă de a suplanta pe cea indigenă, care, probabil, va fi aparținut ramurei de limbă chamitice, ca mai toate limbile africane, și deveni limbă națională.

Nu se știe nimic precis despre originea poporului absinian sau etiopian. Dacă ar fi să îi credem pe cuvânt, ei s'ar trage din Ebna-Haken, fiul reginei Saaba și al regelui Solomon, care a domnit peste ei. «Ceeace însă pare mai sigur, e că neamuri semitice din Asia au emigrat în Etiopia într'o epocă foarte îndepărtată, că, pe la sec. I după era creștină, coloniile de Arabi și de Evrei au trecut marea Roșie, că se stabiliră în Abisinia, mai ales pe țărmii ei, și formară de timpuriu un regat puternic numit cu Adulis capitala *Axum*. Această capitală a fost multă vreme o stațiune comercială de prima ordine frecventată de mulți voiajori și mai ales de Greci, cari mergeau spre Indii. Patru inscripțiuni, găsite la Axum și scrise două, în limba greacă și două în limba națională a țării, atestă existența și starea înfloritoare a acestui regat ⁶⁰).

Prin deseale lor lupte cu Himiariții, deveniră stăpânitori ai Iemenului și a unei mare părți din Arabia meridională. Fără îndoială că ei vor fi adoptat limba acestui popor, înainte de a fi intrat cu dansul în luptă, căci deja pe la a. 400 după Christos, îi găsim pe Abisinieni convertindu-se la creștinism și în deplina posesiune a limbei lor naționale, care ne apare în cele două inscripțiuni; tot așa de clară, ca și în operele posterioare.

Cu siguranță nu putem ști epoca, când s'a introdus limba etiopiană, sau mai bine zis cea himiarită, chestiunea este și va rămănea încă multă vreme nerezolvată.

«Din relațiunile istorice dintre Himiariții și Axumiți, zice d. Noeldeke, nu trebuie totuși să deducem că etiopiana ar fi o simplă transplantare a dialectului sabeic. Se poate ca ea să provină dintr'un dialect dispărut al Arabiei de sud sau din combinarea mai multora. În orice caz, introducerea acestei limbi în Abisinia a avut loc într'o epocă desigur cu mult anterioară aceleia care se presupune generalmente ⁶¹).

Numele de etiopiana îi vine dela cuvântul Etiopia, pe care Grecii l-au dat acestei țări, adevăratul nume însă al acestei limbi e gă'az sau *gheez*, cuvânt care însemnează rătăcire, de unde și ideea de liber, neatârnat, așa că «lăsani gă'aza» are însemnarea de «limba celor liberi» ⁶²).

60) Mariu Șaineanu, L'Abyssinie dans la seconde moitié du XVI-e siècle, Bucarest-Leipzig 1892, p. 6

61) Noeldeke, op. cit., p. 58.

62) Termenul modern de Abisinia, dat Etiopiei, vine dela cuvântul arab *Habeș*, care înseamnă o adunătură de neamuri diferite, sau a căror genealogie e necunoscută sau îndoloasă; și de oarece acest cuvânt e o injurie grea pentru poporul etiopian, nu l găsim nicăieri în cărțile lor.

În tot cazul limba *gheez*, pe care o vom numi astfel deaci înainte, este o limbă curat semitică. În sunete și în regulile sunetelor, în rădăcini, în formarea vorbelor, în tot ce se poate lua ca bază și ca ființă a unei limbi, ea se aseamănă cu celelalte limbi semitice, dacă exceptăm contingentul de termeni străini, introduse prin influența popoarelor vecine. Această vechiă limbă a Iemenului, care nu e în realitate decât un dialect al limbei arabe, se aseamănă cu aceasta în pluralele sparte, în mecanismul cazurilor și în vocalismul final, dar se deosebește în numărul, valoarea, numele și forma literilor, prin direcția scrierii dela stânga la dreapta, contrar tuturor celorlalte limbi semitice, și prin modul particular de notațiune a vocalelor.

Alfabetul acestei limbi se compune numai din consoane; cât privește vocalele, ele nu se exprimă nici prin quiescente, nici prin puncte-vocale, ci prin niște apendice, cari se leagă de fiecare consoană, modificându-i uneori și forma, așa că fiecare consoană poate suferi șapte schimbări diferite. De altă parte, fiecare consoană conține virtual un *ă*, ca și în limba sanscrită. Cu modul acesta, în loc de a avea un alfabet, dăm peste un adevărat silabar compus din 182 forme, șapte de fiecare literă. Afară de aceste 26 litere cu formele lor, mai găsim patru sunete speciale limbei *gheez*, cari combinate cu cele șapte forme obicinuite, dau alte 28 de silabe. Grație acestei dezvoltări, limba deveni fixă și în realitate mult mai ușoară în raport cu celelalte limbi semitice.

Această curioasă modificare a consoanelor s'a operat prin veacul al V-lea sau poate încă mult mai înainte. Ea este o invențiune curat indigenă, și nicidecum rezultatul vreunei influențe străine. Savantul Sacy credea, că aci e vorba de o influență greacă iar savanții Jones, Lepsius și alții bănuiau o influență indiană.

Cu introducerea creștinismului, ordinea firească a scrierii a fost schimbată. Himiaritii, ca și ceilalți Semiți, scriau dela dreapta la stânga. S'a găsit totuși în inscripțiunii etiopene vechi câte o linie de asemenea scriere dela dreapta la stânga, urmată de altă linie de la stânga la dreapta. Alfabetul etiopian, după Ludolf, s'ar trage din cel samaritan, în timp ce Lepsius îl derivă din cel grec sau încă din alfabetul copt; în realitate el e curat himiarit. Ca formă, scrierea etiopiană e într'adevăr monumentală. Legătura între litere, sau mai bine zis între silabe, neexistând, ele n'au putut fi desfigurare, așa că până azi forma lor a rămas neschimbată.

Ca gramatică, limba *gheez* se deosebește prin bogăția rădăcinilor ei, prin abilitatea ce are de a atârna două sufixe pronominale unui verb, prin caracterizarea acuzativului și prin marele număr de rădăcini păstrate de dânsa, dar dispărute în celelalte limbi surori. Se crede că în vechime a fost și mai bogată. Articolul lipsește, în schimb limba *gheez* e foarte bogată în prepozițiuni și în particule. Forma pasivă la verbe nu există, ea fiind înlocuită prin cea reflexivă, ca și în limba siriacă. Din bogatele sale forme, verbul în etiopiana n'a conservat decât patru. Formațiunea exterioară la cuvinte e foarte obicnuită, mai ales prin adăogirea de antepozițiuni și de postpozițiuni. Cu modul acesta din substantive se formează verbe noi. Afară de particularitatea numită «status constructus», pe care o găsim la toate limbile semitice, limba *gheez* mai are, ca în limba arameă, un semn exterior pentru genitiv, pe care îl poate exprima și printr'o perifrază, iar pentru a exprima dativul, ea se servă de verbe cărora le anină un pronume.

Lexiconul limbei, în parte pierdut din cauza insuficienței de opere literare, are multă asemănare cu limbile surori. În construcțiune și stil, ea se apropie mai mult de limba ebraică, și mai ales în construcțiunea vorbelor, dispune de mijloace nenumărate, pe cari araba le-a pierdut, dar cari în limba ebraică se consideră ca curat semitice.

Limba *gheez*, după ce s'a deslipit de limbile surori, putem presupune, că a mers un timp pe același drum cu limba arabă, de care s'a despărțit într'o vreme, când limba arabă nu ajunsese încă la forma ei deplină de astăzi și nici la aspra și neclintita ei monotonie. Ea a scăpat chiar dela moarte multe cuvinte vechi semitice, pe cari araba le a pierdut mai târziu, înlocuit sau schimbat. Dela despărțirea ei de limba arabă, ea se opinti a'și crea o varietate în gândire și vorbire, în legarea și construirea frazelor și a desvolta o mare fineță în cugetare. În această privință aramea oferă o asemănare izbitoare.

Așa cum ne apare în scrieri, limba *gheez* are în urma ei o perioadă îndelungată de desvoltare. Cele mai vechi monumente ce ni s'a conservat din această limbă, sînt cele două mari inscripțiuni axumitice, descoperite de Rüppel și cari ajung până la sec. al V-lea. Alte inscripțiuni mici din Axum sau din alte părți s'au descoperit, dar sînt prea mici sau rău copiate și nu ne putem folosi de ele. Ne lipsesc mijloacele de a cunoaște starea limbei în

momentul convertirii Etiopienilor la creștinism. În tot cazul, creștinismul a dat un mare impuls limbei, prin diversele traduceri ale Bibliei ce se făcuseră pentru trebuința poporului.

Caracterul primei literaturii a fost dar, putem zice, curat eclesiastic. Colecțiuni de imnuri, psalmi, de vieți ale sfinților, de liturghii, ezații, parte în proză, parte în versuri, constituie mai întreaga literatură gheez înainte de anul 1000. Mai târziu, când limba gheez, înlocuită de subdialecte vivante, încetează de a mai fi vorbită și de a fi organul națiunii, ea fu ridicată la rangul de limbă literară sau de limbă sfântă. Din acest moment, care începe cu sec. al XIV-lea, limba gheez rămase apanajul preoților și călugărilor, singurii literați ai Abisiniei, și nu mai fu întrebuințată decât în scrieri.

A doua epocă a literaturii gheez, care se desfășoară între anii 1300—1600, e reprezentată prin opere istorice, prin cronici naționale. Numărul acestor cronici e mare. Într'însele, cu o naivitate și un farmec deosebit, autorii, în mare parte anonimi, ne descriu evenimentele însemnate petrecute în timpul lor. De vreo două secole, voiajori europeni, vizitând Abisinia, au adus la întoarcere toate manuscrisele, ce au putut găsi prin mănăstiri sau cumpăra dela particulari, și cari manuscrite populează astăzi bibliotecile din Paris, Oxford, Londra, Francfort, etc. Multe alte manuscrite zac, desigur, încă prin fundul mănăstirilor, din cauza șovinismului unor călugări, cari nu permit unor mâini profane să se atingă de ele. Dintre manuscritele aduse în Europa, o parte a fost tipărită și obiectul unor studii serioase din partea câtorva tineri etiopiști cu viitor. Așa, dacă exceptăm pe cei doi etiopiști de frunte, răposatul Dillman și I. Halévy, studiile etiopiste au luat un mare avânt sub pana harnică a unor lucrători neobosiți pe acest teren, ca Zottenberg, Renée Basset, Praetorius, Perruchon, Pereira, Rossini Carlo, etc. Urmându-se tot astfel și înainte, putem spera că întreaga istorie a Abisiniei, în multe locuri enigmatică, ni se va desluși cu încetul și ne va lumina trecutul unui popor, a cărui origină, dacă ar fi să'l credem, se pierde în negura vremilor.

Limba gheez, cum am văzut, dispărând din uzul poporului, fu înlocuită cu limba *amharică*. Aceasta s'a întâmplat cam pe la începutul sec. al XIV-lea, după marea revoluție, care avu ca rezultat căderea dinastiei regale axumite (Zaghe), resturnată de o dinastie din Amhara. Ea supraviețui totuși în unele provincii și mai ales, se zice,

în provinciile Şoa și Effat și în districtul Conenn care ține de provincia Dambya. Dar, în raport cu Abisinia întreagă, ea nu mai e decât limba savantă a țării, limbă sacră și liturgică.

Amharica, pentru noi, pare a avea o pronunțare barbară, care absoarbe nuanțele semitice, pentru alții pare a fi mai dulce decât precedentă. Flexiunile ei sunt de o mare uniformitate și ca genuri n'are decât unul singur. Vocabularul ei este în mare parte gheez. Dacă facem abstracțiune de limba arabă, nicio limbă nu e vorbită, în Africa, de un număr mai mare de oameni ca limba amharică. Din punctul de vedere al rudeniei cu limbile semitice, acest dialect stă foarte departe de tipul semitic primitiv. Sintaxa e cu totul diferită, ba am putea zice întoarsă ca în limbile semitice. Geniul limbei e cu desăvârșire deosebit. Neamurile curat chamitice din aceste locuri, după d. Noeldeke, adoptând limba semită gheez, ar fi conservat particularitățile lor limbistice chamitice, precum și obiceiurile lor și că ar fi croit în felul lor noua limbă ⁶³). Limba amharică a rămas câteva secole numai în stare de limbă vorbită; abia în timpurile din urmă a început un curent în favoarea acestei limbi printre Abisinienii. O gramatică interesantă a acestei limbi se datorează d-lui Praetorius. ⁶⁴).

Alte două dialecte răspândite în Abisinia sînt dialectele numite *Tigre* și *Tigrina* (sau *Tigrai*), cari, stînd mai mult timp sub influența limbei gheez, oferă mai multă asemănare cu această limbă decât amharica. Dar și aceste două dialecte s'au frînt în o mulțime de subdialecte, din cari totuși ni s'au conservat vocabulare. Cît privește dialectul *Tigrina*, desi conține multe elemente străine, și chiar forme ciudate gramaticale, totuși el ne-a păstrat ceva mai pur fondul său semitic. D. Praetorius a consacrat și acestui dialect o gramatică interesantă.

Afară de aceste dialecte principale, mai găsim și altele de mai puțină importanță, ca *adari*, *afar*, *somali*, *saho* precum și limbile neamurilor *Danakil* și *Adaiel* și limbile din *Harar* și *Guraghe*. Mai sînt și altele, cari diferă uneori din oraș în oraș. Considerate în natura lor intimă, toate aceste dialecte, cari se întind chiar pe toată regiunea orientală a Africei până la Mozambic (afară de limbile indigene și mai ales de suahelei), oferă urme numeroase de influență semitică și sînt o probă puternică, că la vestul mării Roșii s'a operat un amestec serios de rase semitice cu rase africane.

⁶³) Noeldeke, op. cit., p. 62.

⁶⁴) Praetorius, Die amharische Sprache, Halle 1879.

Acest amestec nu s'a realizat, desigur, în urma unei emigrări unice a rasei semite, ci dinpotrivă, putem crede, că această emigrare s'a repetat în mai multe rânduri și în diverse condițiuni, și că ea n'a pornit numai dintr'o parte a Arabiei și dela un singur neam, ci din toate regiunile ei, chiar din cele mai depărtate și dela toate neamurile ce au constituit-o. Părerea aceasta e împărtășită și de d. Noeldeke, care presupune că, emigrarea Semiților din Arabia în regatul axumit trebuie să fi fost un proces lent, că singele vechilor axumiți nu pare a fi rămas curat semitic, după această colonizare a elementului semit, și că un puternic amestec de indigeni trebuie să se fi operat desigur, amestec pe care îl dovedește și influența corporală...⁶⁵). De aci putem deduce și particularitățile diverse ale dialectelor africano-semitice.

Academia de inscripțiuni și frumoase litere, pentru a avea o lucrare serioasă asupra dialectelor etiopiene și poporului, care le vorbește și le a vorbit, propusese în 1861 pentru premiul ei ordinar subiectul următor : «A se face istoria limbei și literaturii etiopiene; a se compune o listă pe cât se poate de complectă a operilor originale și traducerilor ce s'au făcut în gheez; a se determina epocile activității literare în Abisinia; a se enumăra particularitățile de stil cari, în lipsă de mărturii pozitive, permit a se fixa o dată cărților scrise în gheez». O singură lucrare a fost trimisă Academiei, și autorul ei, d. H. Zottenberg, obținu, nu premiul, ci o încurajare de două mii de lei.

Ca concluzie, pentru a dovedi și mai mult importanța ce oferă în unele state studiul limbilor semitice, e destul să spunem, că regele Oscar al Suediei a fixat un premiu pentru cea mai bună lucrare privitoare la studiul comparat al acestui sistem de limbi.

65) Noeldeke, op. cit., p. 59 și 63.

Acet amestec nu s-a realizat, desigur, în urma unui proces
 grăd în care a răsărit scintila și dezvoltarea ulterioară. Ea necesită
 cultivare și repetat în mai multe rânduri și în diverse condiții
 și ca ea a avut în urmă o parte a istoriei și de-a în-
 gur țării și din toate regiunile ei, chiar din cele mai depărtate și
 dela toate timpurile ce s-au constituit. O parte a ceea ce s-a în-
 lăsat și de H. Nollstheke, care presupune că, ca și în cazul
 din Arabia în legătură cu arabul, trebuie să fi fost un proces lent, și
 singule recșilor acumuli nu pare a fi numai căruș scintilei, după
 această colonizare a elementului arabil și că nu puteau amestec
 de îndată, trebuie să se fi putut desigur, amestec pe care îl dau
 rezultate și influența corporală... De aci putem deduce și parțial
 cultura și diversele dialecte ale dialectelor arabe-scanditice, deși numai
 Academia de inscripțiuni și terminose, fiindcă pentru a avea
 lucrare scrisă, asupra dialectelor etiopice și popularelor care-lor
 vorbesc și în a vorbi, propuse în 1881 pentru primul și cel
 din urmă subiectul următor: «A se face istoria limbii și literaturii
 etiopice»; a se compune o listă pe cât se poate de completă a
 operator originali și traducătorilor săi în limba în greacă; a se face
 terminologia activității literare în Abisinia; a se compune, prin
 intermediul de stil care, în lista de autorii poștici, pentru a
 se face o listă a cărților scrise în greacă. O singură lucrare a fost
 trimisă Academia și intitulată de H. Nollstheke, intitulată în
 limbă etioptică de limbă etioptică și în limbă arabă de limbă arabă
 limbă etioptică și în limbă arabă de limbă arabă.

Ca concluzie, pentru a dovedi că mișcarea importantă în etio-
 pică, stă în studiul limbilor scinditice, este necesar să
 ținem seama de faptul că în etioptică, pentru cea mai bună
 lucrare privitoare la studiul comparativ al acestor sisteme de limbă,
 care de altfel se poate face în colaborare etioptică și arabă,
 este necesar să se facă o listă a autorilor etioptici și arabi
 care au scris în etioptică și arabă și să se facă o listă
 a lucrărilor etioptice și arabe care au fost traduse în
 limbă etioptică și arabă și să se facă o listă a lucrărilor
 arabe care au fost traduse în limbă etioptică și arabă.

1) Nollstheke, op. cit., p. 24 și 25.

Di Da 550

ULB Halle

3/1

000 786 675

